

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Kristýna Muliková

**VÝVOJ ŽIDOVSKÉ OBCE V PROSTĚJOVĚ A REFLEXE
JEJÍHO PŮSOBENÍ V KAŽDODENNÍM ŽIVOTĚ MĚSTA**

Olomouc 2023

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Krákora, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou práci vypracovala samostatně, a to na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

.....

Kristýna Muliková

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala Mgr. Pavlu Krákorovi, Ph.D. za jeho trpělivost a odborné vedení mé kvalifikační práce. Děkuji také personálu regionálního oddělení Městské knihovny Prostějov za asistenci při bádání v materiálech.

Anotace

Prostějov se stal v minulosti domovem jedné z největších a nejvýznamnějších židovských obcí na Moravě. Při osidlování Prostějova Židé do města přinesli nemalý kapitál, stali se pro křesťanské obyvatelstvo nepříjemnou konkurencí a později stáli u zrodu konfekčního průmyslu v Prostějově, jednoho z průmyslových center Moravy. Tato kvalifikační práce se věnuje vývoji prostějovské židovské obce a zachycuje reflexi působení židovského obyvatelstva v Prostějově s přihlédnutím na projevy antisemitismu v prostějovských česky psaných novinách Hlasy z Hané. Zmíněná regionální problematika je pojímána v kontextu regionálních dějin města i v kontextu obecného politického dění.

Klíčová slova: antisemitismus, cechy, ghetto, Hlasy z Hané, hospodářství, konkurence, křesťanští řemeslníci, obchod, podnikání, Prostějov, průmysl, restrikce, řemesla, textilní výroba, Židé

Abstract

In the past, Prostějov became a home to one of the largest and most important Jewish communities in Moravia. During the Jewish settlement of Prostějov, the Jews brought considerable capital to the city, became unpleasant competition for the Christian population and afterwards they stood at the birth of the garment industry in Prostějov, one of the industrial centres of Moravia. The thesis focuses on development of the Prostějov Jewish community and reflects the impact of the Jewish population in Prostějov, considering the manifestations of antisemitism in the Prostějov Czech-written newspaper Hlasy z Hané. The mentioned regional issue is understood in the context of the regional history of the city and in the context of general political events.

Key words: antisemitism, business, competition, crafts, Cristian craftsmen, economy, ghetto, guilds, Hlasy z Hané, industry, Jews, Prostějov, restrictions, textile production, trade

Obsah

Úvod	8
Prameny	11
Literatura.....	11
1 Historický vývoj židovské obce v Prostějově	13
1.1 Příchod židovského obyvatelstva do Prostějova.....	13
1.2 Židé, jakožto nová hospodářská a ekonomická síla města	14
1.3 Prostějovští Židé v době Pernštejnů.....	15
1.3.1 Prostějovští Židé a obchod během 16. století	16
1.3.2 Náboženská situace v Prostějově v 16. století.....	16
1.4 Lichtenštejnové, třicetiletá válka a další rány 17. století.....	17
1.5 Prostějovské židovské ghetto	19
1.6 Prostějovští Židé – obchodníci	20
1.7 Protižidovské restriktce Karla VI.....	21
1.8 „Hanácký Jeruzalém“	22
1.9 První slezská válka a Marie Terezie	23
1.10 Židovští obchodníci v Prostějově během 18. století	24
1.11 Změna v postavení Židů po josefinských reformách.....	26
1.12 Židovské aktivity ve městě v počátcích průmyslového věku	26
1.12.1 Stavební proměny ghetta	26
1.12.2 Ovládnutí obchodu v Prostějově Židy	27
1.12.3 Prostějovští Židé v Olomouci	28
1.12.4 Židovské aktivity v Prostějově a rodící se textilní podnikání	29
1.13 Proměny židovského ghetta během 19. století.....	30
1.14 Revoluční léta 1848–1849	31
1.15 Prostějov v 50. a 60. letech 19. století	33
1.16 Od tkalcovské výroby k oděvnímu průmyslu	33
1.16.1 Mandl a Ehrenstamm.....	34
1.17 Na přelomu 19. a 20. století	35
1.17.1 Politické souvislosti	35
1.17.2 Účast Židů na společenském, politickém a kulturním životě města.....	36
1.17.3 Rostoucí nenávisť vůči Židům	37
1.18 Válka, nacisté, transporty.....	37
1.18.1 Osud prostějovského židovského města	38

2	Projevy antisemitismu v regionálním tisku Prostějova v počátcích Protektorátu.....	39
2.1	Politické souvislosti na celostátní úrovni.....	39
2.2	Politické souvislosti na regionální úrovni.....	41
2.3	Projevy antisemitismu v periodiku Hlasy z Hané.....	43
	Závěr.....	48
	Prameny a literatura.....	51

Úvod

Prostějov se stal v minulosti domovem jedné z největších a nejvýznamnějších židovských obcí na Moravě. Při osidlování Prostějova Židé do města přinesli nemalý kapitál, staly se pro křesťanské obyvatelstvo nepříjemnou konkurencí, což bylo předmětem častých sporů mezi obyvateli města, a stáli u zrodu konfekčního průmyslu v Prostějově, jednoho z průmyslových center Moravy.

Během studia na univerzitě jsem se začala hlouběji seznamovat s problematikou některých regionálních témat z dějin města Prostějova. Především mě pak zaujal právě osud a význam zdejší židovské obce, která sehrála důležitou roli v procesu utváření celkového charakteru města.

Ve své kvalifikační práci se budu věnovat vývoji prostějovské židovské obce a reflexi jejího působení v každodenním životě města. Mým cílem je charakterizovat život židovského obyvatelstva v Prostějově, přičemž považuji za důležité vnímat problematiku daného regionálního tématu v kontextu politického a společenského dění ve městě, změn v řízení a vlastnictví města a v neposlední řadě v kontextu obecného politického dění, zvláště významných nařízení týkajících se právě Židů žijících v prostoru českých zemích, a zabývat se otázkou, jak tato nařízení ovlivnila životy Židů na této hanácké lokalitě.

Jak křesťanské obyvatelstvo veřejně reflektovalo přítomnost židovské obce v Prostějově je patrné zejména v textech prostějovského listu Hlasy z Hané. Jedná se o české národnědemokratické noviny. Rozhodla jsem se na nich zkoumat problematiku židovského obyvatelstva v Prostějově. Tento historický pramen je však dost rozsáhlý, a proto jsem se ve své bakalářské práci omezila na celkem sedm čísel tohoto prostějovského periodika a zaměřila se na vypjatou dobu německé okupace Československa bezprostředně po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, jednoho ze zlomových období pro židovské obyvatelstvo žijící v prostoru Československa. Přesněji jsem tuto část práce vymezila na první měsíce po vyhlášení Protektorátu 15. března 1939, konkrétně v 11. až 17. čísle novin Hlasy z Hané z 18. března až 29. dubna 1939. Zvláštní pozornost věnuji otázce antisemitismu v Prostějově. Budu se zabývat četností a povahou veškerých článků, v mnou vybraných číslech prostějovského tisku, týkajících se židovského obyvatelstva ve městě i obecně židovské otázky, která ve společnosti v té době silně rezonovala.

Při sběru podkladů k vytvoření této práce a seznamování s problematikou prostějovských Židů jsem se setkávala především se jmény Jaroslav Klenovský, Miloslav Peterka a Marie Dokoupilová. V kratších článcích sborníku *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy* se tomuto tématu věnují Jaroslav Klenovský¹ a Miloslav Peterka.² Bernard Heilig interpretoval hospodářské dějiny prostějovských Židů a je autorem asi 14 článků s touto problematikou. Otázkou vlivu a přínosu židovských podnikatelů v prostějovském konfekčním průmyslu se zabývaly Karel Sommer a Emil Gímeš.³ Statistickým údajům zdejší židovské obce se věnoval ve svých pracích především Vojtěch Janoušek.⁴ Z novějších dějin popsal období holocaustu.⁵ Židovskými kulturními památkami města se pak zabýval například Jiří Fiedler.⁶

Marie Dokoupilová, historička působící v Muzeu a galerii v Prostějově a zaměřující se na dějiny Prostějovska od konce 18. století do poloviny 20. století a na dějiny prostějovského židovského obyvatelstva, je autorkou příspěvků,⁷ v nichž shrnuje dosavadní historiografii k tématu prostějovských Židů. Zde upozorňuje, že doposud nebyly komplexní dějiny prostějovské židovské obce podrobně zpracovány, snad jen v práci Jaroslava Klenovského.⁸ Kromě tohoto článku přispěla ke studiu prostějovských Židů i řadou dalších, týkajících se zejména míst židovského pohřbívání,⁹ arizace¹⁰ nebo prostějovského knihtiskařství.

Prve zmiňovaný Jaroslav Klenovský, architekt a památkář, který se téměř 40 let věnuje terénní péči o nemovité památky židovské kultury na území Moravy a Slezska, je autorem již desítek článků a publikací o historii a památkách jednotlivých židovských obcí. Kromě řady souborných děl a monografií o židovském osídlení, městech a obcích vytvořil ve spolupráci

¹ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Přínos židovského obyvatelstva rozvoji města Prostějova*. In: *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy*. Prostějov 1994, s. 110–113.

² PETERKA, Miloslav: *Vývoj a soumrak „Hanáckého Jeruzaléma“*. In: *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy*. Prostějov 1994, s. 101–109; Týž: *Prostějovské ghetto a jeho vzestup – soumrak – zánik*. In: *Židé a Morava*. Kroměříž 1995, s. 67–79.

³ GÍMEŠ, Emil – SOMMER, Karel: *Z dějin oděvního průmyslu na Prostějovsku*. Prostějov 1970.

⁴ JANOUŠEK, Vojtěch: *Prostějovský okres. Dějiny Prostějova*. In: *Vlastivěda moravská*, II. Brno 1938.

⁵ Týž: *Likvidace prostějovských Židů po r. 1939*. In: *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově*, 2. Prostějov 1991.

⁶ FIEDLER, Jiří: *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha 1992.

⁷ DOKOUPILOVÁ, Marie: *Literatura a prameny k dějinám židovské obce v Prostějově*. In: *Židé a Morava*. Sborník z konference konané v říjnu 1994 v Kroměříži. Kroměříž 1995, s. 80–85; Týž: *Seznam literatury k dějinám Židů v Prostějově*. In: *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově*. Prostějov 2007, s. 97–112.

⁸ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997.

⁹ DOKOUPILOVÁ, Marie: *Místa pohřbívání Židů v Prostějově do počátku 19. století*. In: *Židé a Morava*. Kroměříž 2000, s. 74–78; Týž: *Poválečné restituční starého židovského hřbitova v Prostějově*. In: *Střední Morava*, 23, č. 44, 2017, s. 70–79; Týž: *Zánik druhého židovského hřbitova v Prostějově*. In: *Židé a Morava*. Kroměříž 2009, s. 228–239; DOKOUPILOVÁ, Marie – JELÍNEK, Tomáš: *Zkáza starého židovského hřbitova v Prostějově*. *Moderní dějiny*, 27, č. 2, 2019, s. 291–312.

¹⁰ DOKOUPILOVÁ, Marie: *Postup a výsledky arizace v Prostějově*. In: *Židé a Morava XXIV*. *Kniha statí ze stejnojmenné konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 8. 11. 2017*. Kroměříž 2018 s. 169–220.

s Muzeem Prostějovska v Prostějově, Židovskou obcí v Brně, městem Prostějov a Státním okresním archivem v Prostějově krátkou publikací¹¹ věnující se prostějovským Židům, jejich památkám a vývoji židovského ghetta.

Během výběru tématu své bakalářské práce jsem rovněž narazila na dvě bakalářské práce, které se vztahují k historii prostějovských Židů. V první kvalifikační práci z roku 2011¹² autorka krátce rozebírá dějiny Židů tohoto města. Podrobněji se věnuje jednotlivým židovským kulturním památkám v Prostějově nebo významným osobnostem pocházejících z prostějovské židovské obce. Druhá kvalifikační práce z roku 2013¹³ se zaměřuje na podnikatelskou činnost prostějovských Židů, na jejich obchodní aktivity a na jednotlivé oblasti, ve kterých podnikali.

V souvislosti s tématem židovské obce v Prostějově také nelze opomenout spolek Hanácký Jeruzalém,¹⁴ který je dobrovolnou, nevládní a neziskovou organizací, jenž sdružuje zájemce o tuto problematiku. Pomáhá pečovat o židovské kulturní dědictví v Prostějově, podílí se na popularizaci židovské historie, ale zejména připomíná osudy početné a významné komunity židovských občanů, zvláště těch, kteří se stali oběťmi holocaustu.

Doposud byla tématu prostějovských Židů podle mého průzkumu věnována pozornost spíše v podobě celkové vývoje židovské obce v Prostějově či samotných židovských památek. Jedinou prací k problematice antisemitismu v prostějovském listu Hlasy z Hané je pravděpodobně příspěvek Marie Dokoupilové.¹⁵ Zaměřuje se v něm však výhradně na rok 1890. Fakt, že toto téma nebylo doposud příliš probádáno, můj blízký vztah k městu Prostějovu a k problematice židovství bylyými hlavními důvody a motivací pro předkládanou práci.

Tuto regionální problematiku se však pokusím začlenit do širších, většinou celonárodních souvislostí a budu sledovat, jak se přítomnost židovského obyvatelstva odrážela v životech tamního křesťanského obyvatelstva města, přičemž se zaměřím na charakteristické a přetrvávající soupeření těchto skupin prostějovských obyvatel. Kapitoly jsou v práci řazeny chronologicky a sledují život v prostějovském židovském ghettu od postupného osidlování

¹¹ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997.

¹² KUČEROVÁ, Lucie: *Dějiny židovské obce v Prostějově a využití tohoto tématu v pedagogické praxi*. Olomouc 2011 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

¹³ ONDROVÁ, Barbora: *Podnikání v prostějovské židovské obci*. Olomouc 2013 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

¹⁴ *O nás*. In: <http://hanackyjeruzalem.cz/o-nas/> [cit. 2. 4. 2023].

¹⁵ DOKOUPILOVÁ, Marie: *Projevy antisemitismu v českých prostějovských novinách Hlasy z Hané (1890)*. In: *Židé a Morava*. Sborník z konference konané 15. listopadu 2000 v muzeu Kroměřížska. Kroměříž 2001, s. 120–140.

moravských poddanských měst židovským obyvatelstvem až po zlomové události spojené s německou okupací Československa a konečným řešením židovské otázky – holocaustem.

Prameny

Jako historický pramen jsem využila celkem sedm čísel prostějovského regionálního listu Hlasy z Hané z období od 18. března do 29. dubna 1939. Prostějovské Hlasy z Hané jsou regionálním periodikem, které vycházelo v letech 1882–1945. Jedná se o české národnědemokratické noviny města Prostějov a mají politickou a národohospodářskou povahu.

Dnes je tento pramen uložen ve Vědecké knihovně Olomouc nebo zpřístupněn v elektronické podobě na webových stránkách Digitální knihovny Kramerius Národní knihovny České republiky.

Literatura

Při výběru sekundární literatury jsem se primárně zaměřila na publikace přímo k tomuto regionálnímu tématu, ale i na obecnější monografie. Mezi takové patří kniha Tomáše Pěkného,¹⁶ která mi posloužila k zorientování se v tématu židovství na státní úrovni a k zasazení regionálního tématu předkládané práce do širších souvislostí. Publikací regionálního charakteru, jehož součástí je pochopitelně i otázka židovství, je dvoudílná syntéza dějin města Prostějova¹⁷ vytvořená kolektivem autorů v čele s Ludmilou Grůzovou. Zřejmě jedinou komplexní prací věnující se prostějovské židovské obci, jak již bylo naznačeno dříve, je práce Jaroslava Klenovského.¹⁸ I ta pro mne byla v tomto směru velkou oporou. Velkým odborníkem na židovství byl Jiří Fiedler. Jeho syntéza *Židovské památky v Čechách a na Moravě*¹⁹ je však hodně přehledová a prostějovské židovské obci se autor věnuje velice krátce, takže jsem odtud čerpala jen okrajově.

Množství informací, především z posledních desetiletí, je rozeseto po novinách a časopisech. Historická periodika v tomto regionu suplovala např. *Štafeta* nebo *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově*. Velkým zdrojem informací k dílčím tématům prostějovské židovské obce je také ukryt ve sbornících z konferencí v Kroměříži s názvem *Židé a Morava*. Zejména v těchto zdrojích lze nalézt příspěvky Marie Dokoupilové, o které se zmiňuji výše.

¹⁶ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2. vydání. Praha 2001.

¹⁷ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov: dějiny města. I*. Prostějov 2000.

¹⁸ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997.

¹⁹ FIEDLER, Jiří: *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha 1992.

Dále jsem pracovala s monografií Kateřiny Čapkové²⁰ věnující se procesu integrace Židů a problematice antisemitismu. Kromě toho jsem čerpala ze čtvrtého dílu edice Ondřeje Příkryla²¹ nebo příspěvku Radky Čermákové²² ze sborníku přednášek z cyklu ve *Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze*. Při orientaci v tématu mi pomohly i některé další bakalářské práce.²³

²⁰ ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé? – Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*. Praha – Litomyšl 2005.

²¹ PŘIKRYL, Ondřej: *Z těžkých dob Prostějova*. 4. díl. Prostějov 1929.

²² ČERMÁKOVÁ, Radka: *Československá republika – nový stát ve střední Evropě a Židé*. In: *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2002 až červnu 2003*. Praha 2003, s. 9–20.

²³ ČERNOHLÁVEK, Roman: *Antisemitská publicistika v období okupace*. Brno 2019 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce); DOBEŠOVÁ, Blanka: *Kulturní odkaz manželů Vojáčkových městu Prostějovu*. Olomouc 2018 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce); NOVÁK, Tomáš: *Poválečné dějiny židovského obyvatelstva a jeho kultury na Táborsku*. Brno 2014 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

1 Historický vývoj židovské obce v Prostějově

První zmínka o Prostějově²⁴ v písemných pramenech pochází pravděpodobně z roku 1141.²⁵ Od roku 1331 už zcela jistě patřil k zeměpanským majetkům a disponoval jím král Jan Lucemburský. Přibližně kolem poloviny 14. století se ale Prostějov dostal z markraběcího majetku do šlechtických rukou. Prostějov během historie vlastnily celkem čtyři významné české šlechtické rody. Od roku 1359 byli prvními historicky doloženými šlechtickými vlastníky Prostějova Šelmberkové.²⁶ Další rod páni z Kravař, majitelé Strážnice i nedalekého Plumlova, během 14. století svůj plumlovský statek cílevědomě rozšiřovali. V roce 1373 bylo městečko prodáno Benešovi z Kravař a Strážnice. Roku 1390 byl Prostějov, za tehdejšího majitele Petra z Kravař, povýšen na město. V období husitských válek byla plumlovská větev Kravařů vystřídána větví strážnickou a Prostějov se spolu s nedalekým Tovačovem stávají opěrnými body husitů v boji proti katolické Olomouci. V roce 1431 bylo město vyplněno a vypáleno vojsky Albrechta Rakouského.²⁷

1.1 Příchod židovského obyvatelstva do Prostějova

V těchto počátcích města bylo židovské obyvatelstvo soustředěno převážně v královských městech a mimo ně se Židé vyskytovali pouze ojediněle.²⁸ Na Moravě již kolem 12. století existovaly početné osady v Brně, Olomouci a Jihlavě. Brzy se vznikly relativně početné židovské obce i v dalších moravských královských městech jakými bylo Znojmo, Uherské Hradiště a Uničov. Během 14. století se rozšířili i do Slavkova, Třešti, Kroměříže, Mohelnice, Vyškova a Svitav. Do roku 1238 se navíc předpokládá přítomnost židovských rodin na Moravě i v Prostějově, Podivíně, Třebíči, možná Mikulově, Ivančicích a Boskovicích. Do poloviny 14. století se o jejich přítomnosti uvažuje také v Jemnici, Pohořelicích, Moravských Budějovicích a Uherském Brodě.²⁹ Vůbec první zmínka o Židech v Prostějově pochází z nejstarší prostějovské knihy a týkala se lichvy. Žid Abraham měl v roce 1445 půjčit peníze kramáři Jankovi.³⁰

²⁴ Německy *Prossnitz*, též *Prostitz*, viz KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 3.

²⁵ Jednalo se o zakládací listinu olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, viz GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 50.

²⁶ V roce 1365 byl Prostějov poprvé uveden jako městečko, viz Tamtéž, s. 56.

²⁷ Tamtéž, s. 50–109.

²⁸ Tamtéž, s. 70.

²⁹ PĚKNÝ, Tomáš: *c. d.*, s. 27.

³⁰ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 3.

Ve větší míře začali Židé do Prostějova přicházet ve druhé polovině 15. století.³¹ Impulzem pro ně byl rok 1454, kdy na základě nařízení krále Ladislava Pohrobka byli Židé vyhnáni z moravských královských měst Brna, Olomouce, Znojma, Uničova, Jihlavy a Uherského Hradiště. V následujících téměř čtyřech stoletích pak směli vstoupit do moravských královských a severomoravských německých měst pouze za zvláštních podmínek. Ve vývoji židovských obyvatel na tomto území tak došlo k významnému zlomu, zániku řady starobylých židovských obcí a proměně židovského osídlení země.³²

Židovské obyvatelstvo se tedy uchýlilo do tolerantnějších poddanských měst, jakými byl kupříkladu Přerov, Mikulov, Boskovice, Holešov nebo Třebíč. Zde pak vznikala, zpravidla v odlehlých částech měst, židovská ghetta.³³

Do Prostějova se se svolením vrchnosti uchýlila část Židů z Olomouce.³⁴ Začali se usazovat na volných pozemcích zničeného augustiniánského kláštera, kde do 70. let vznikla nová ulice se jménem Kněžská. Židé z této části města postupně vytlačili křesťanské obyvatelstvo a bylo zde vybudováno židovské ghetto, které je řazeno k největším na Moravě. Židé se usazovali při jižních a později i severních hradbách města, přičemž navazovali na pravovárečné domy stojící na hlavním náměstí. Postupně tak došlo k zástavbě klášterních pozemků. Navíc se tato část od zbytku města výrazně lišila tím, že plochy domovních parcel byly malé a pravidelné. Obecně se období konce 15. století vyznačovalo činnou stavební aktivitou, během které byl přivážen materiál, dlážděno náměstí, opravovány cesty i mosty před branami. Ty byly opevňovány a hradby zesilovány pomocí parkánů a valů.³⁵

1.2 Židé, jakožto nová hospodářská a ekonomická síla města

Spolu s příchodem Židů ve městě ožil hospodářský ruch. Přinesli do Prostějova nový kapitál, přičemž se tradičně zabývali zejména půjčováním peněz, tzv. lichvou, nebo obchodem. Aktivně se zapojovali do těchto oblastí života místních lidí, přičemž nerespektovali monopoly utvářejících se cechů. Potíže činili zejména soukeníkům, do jejichž prodeje se snažili zasahovat. Prostějovské soukeníky místní nová konkurence velmi znepokojovala. Tito obchodníci se

³¹ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 70.

³² PĚKNÝ, Tomáš: *c. d.*, s. 48–49.

³³ Tamtéž, s. 383–422; FIEDLER, Jiří: *c. d.*, s. 136–138.

³⁴ Tehdy bylo město ve správě Jiřího z Kravař, viz KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 3.

³⁵ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 70.

rozhodli stěžovat vrchnosti a snažili se jim jejich prodej znemožnit. Roku 1485 vrchnost Židům omezila prodej výhradně na drahá cizí sukna.

Židé se sice postupně stali trvalou součástí města a výrazně ovlivňovali místní hospodářství a ekonomiku, přičemž jakožto úspěšní židovští obchodníci byli předmětem sporů s cechovními řemeslníky a zůstávali kulturně i nábožensky uzavřenou komunitou.³⁶

1.3 Prostějovští Židé v době Pernštejnů

V 60. letech 15. století vymřel Jiřím z Kravař rod po meči a Plumlovské panství s městem Prostějov zdělila dcera Johanka z Kravař, provdaná za Jana Heralta z Kunštátu. Konečně roku 1490 byla jejich dcera Lidmila provdána za Vratislava z Pernštejna. Manželství ale brzy skončilo Lidmilinou smrtí. Paní Johanka využila svého práva svobodného kšaftu, které jí poskytl král a své jmění zanedlouho odkázala svému zeťovi. Tímto se plumlovské panství dostalo do rukou členů jednoho z nejbohatších, nejvlivnějších a nejambicióznějších rodů Evropy – Pernštejnů.³⁷

V době, kdy byl Prostějov v držení tohoto rodu si židovské ghetto uchovávalo výlučné postavení mezi prostějovským obyvatelstvem. V 16. století, v období všeobecného rozkvětu českých zemí a za tolerantní politiky pernštejnské vrchnosti k nekatolickým náboženstvím, tvořila židovská menšina již 30 % obyvatelstva Prostějova a žila v 59 domech ghetta. Židé tedy byli ochotni si nadále platit za legalizaci pobytu a tolerování své kulturní, správní a právní svébytnosti. Vrchnosti odváděli vysoké dávky peněžní i v naturáliích. I přes protesty a nespokojenost prostějovských měšťanů se tedy nadále nacházeli pod ochranou pánů z Pernštejna.

V roce 1575 prostějovská městská rada žádala Vratislava z Pernštejna, aby byli Židé z města vybiti. Dokonce se za to uvolila odvádět židovskou daň. Nevraživost vůči Židům ve městě narůstala úměrně s hospodářskou úspěšností obyvatelstva. Roku 1584 za prohlubující se finanční krize tamního panstva Židům vydal Jan z Pernštejna privilegium. Do roku 1592 dopláceli křesťanské obci v ročních splátkách 500 zlatých, což byla tehdy druhá nejvyšší položka městských příjmů.

³⁶ Tamtéž, s. 75–76.

³⁷ Tamtéž, s. 84–86.

I navzdory ústrkům ze strany křesťanského obyvatelstva a vzájemné špatné vztahy, židovské ghetto prosperovalo a z Prostějova vzešla řada významných osobností židovského původu.³⁸

1.3.1 Prostějovští Židé a obchod během 16. století

Prostějovská židovská obec sehrála významnou roli v tamním obchodě. Během týdenních trhů, které obstarávaly běžné zásobování města, však platila zvyková pravidla, která tradičně zvýhodňovala křesťanské obyvatelstvo. V době, kdy byla na radnici na náměstí vyvěšena korouhev mohli totiž nakupovat pouze domácí křesťané. Na místní Židy a cizí překupníky přišla řada až po jejím stažení.

Prostějovští Židé obchodovali s dobyt看em, obilím a vlnou, při čemž se jim úspěšně dařilo udržovat osvědčené obchodní styky, navíc se dobře orientovali i na světovém trhu. Vyváželi barevná sukna a hedvábí na německé trhy do Norimberku, Augsburgu či Ulmu. S kramářským zbožím obchodovali ve Vídni nebo Benátkách, s peřím v Linci, Praze, Vratislavi a Uhrách.

Od konce 15. století bylo v Prostějově ve velkém postupně konstituováno bohaté cechovní zřízení, které jakožto nová vyšší forma organizace řemeslné výroby ve městě přispělo k jejímu zkvalitnění. Kolem poloviny 16. století se ale místní cechovní systém musel vyrovnávat s problémy jako například, že Pernštejnové Židům povolili rezníky, pekaře a krejčí pro vlastní konzum, ale v praxi pak chyběla síla, která by těmto „*podnikavým jinověrcům zabránila*“³⁹ v úspěšné konkurenci křesťanským řemeslníkům. Hospodářský život v Prostějově se pak nesl právě v duchu marných soubojů křesťanského obyvatelstva s židovským.⁴⁰

1.3.2 Náboženská situace v Prostějově v 16. století

V souvislosti s náboženskými poměry ve městě, zejména do posledních desetiletí 16. století, obecně panovala poměrně tolerantní atmosféra. Mimořádná náboženská tolerance nepochybně ovlivňovala skladbu prostějovského obyvatelstva. Město jistě představovalo velké lákadlo pro náboženské běžence, kteří byli mnohdy zase naopak pro obec hospodářsky i kulturně prospěšní. Přítomnost Židů v Prostějově znamenala pro vrchnost nemalé finanční zisky, což byl také jeden z hlavních důvodů jejich tolerance plumlovským panstvem. Situace

³⁸ Tamtéž, s. 96; KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 3.

³⁹ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 108.

⁴⁰ Tamtéž, s. 106–108.

zde ale, co se týká života běžných obyvatel, nebyla zdaleka tak idylická. Náboženské jiskření bylo všudypřítomné a odlišné vyznání bylo často výhodnou záminkou, která kryla prosté sousedské nesváry či schválnosti.⁴¹

Majoritní náboženskou stranou v Prostějově byli od dob husitských válek utrakvisté. Od roku 1510, kdy Vilém z Pernštejna vydal listinu týkající se postavení této evangelické církve, šlo v duchu tzv. malých kompaktát oficiálně o církev rovnocennou katolické. Kališníci si ale významné pozice mezi prostějovským měšťanstvem získali již za pánů z Kravař. Ve městě kromě toho žila i řada luteránů a kalvinistů.⁴²

Během 16. století díky své hospodářské nezbytnosti pro zdejší panstvo zaujímala tamní židovská obec poměrně stabilní postavení, na rozdíl od evangelíků, kteří museli čím dál více čelit protireformačním snahám, zejména olomouckých biskupů. Detailnější charakteristika náboženského života z tohoto období chybí, včetně poznatků o první prostějovské synagoze, o které pouze víme, že se nacházela u východní části hradeb.⁴³

Díky podrobným záznamům o příjmech prostějovského faráře, olomouckého kanovníka barona Františka Ondřeje z Mendsdorfu, víme, že v letech 1688 až 1691 Židé prostějovskému faráři každoročně na Štědrý den a ke dni sv. Jana Evangelisty darovali „*po dvou librách pepře, vonného koření a rozinek, dále dvě unce šafránu, osm uncí hřebíčku, čtyři citrony a na sv. Martina vykrmenou husu.*“⁴⁴

1.4 Lichtenštejnové, třicetiletá válka a další rány 17. století

Na sklonku 16. století zadlužené panství odkoupil Karel z Lichtenštejna. Lichtenštejnové pak vykonávali politickou a soudní správu nad svými poddanými až do zrušení patrimoniálních úřadů v roce 1848 a plumlovské statky drželi až do pozemkové reformy.⁴⁵

Již od konce 15. století vedla židovská ghetta, zvláště ta česká, morálně i finančně vyčerpávající boj o svou existenci s urputným měšťanským stavem. Protižidovský tlak neustával ani po vydání privilegia císařem Maxmiliánem II.⁴⁶, ani poté, co privilegium potvrdili Rudolf II. (roku 1577) a Matyáš (roku 1611). Měšťané nikdy nepřestali bojovat proti této

⁴¹ Tamtéž, s. 110.

⁴² Tamtéž, s. 111–112.

⁴³ Tamtéž, s. 118.

⁴⁴ Tamtéž, s. 135.

⁴⁵ Tamtéž, s. 130.

⁴⁶ Majestát potvrzující Židům žijícím v Praze a v celém království stará privilegia. Císař vyslovil slib, že nebudou ze země vyháněni a uvolnil některá omezení obchodu a podnikání. Ti Židé, kteří v době vydání privilegia nebyli usedlí, se ale směli přistěhovat pouze s císařským svolením. Viz PĚKNÝ, Tomáš: *c. d.*, s. 70–71.

konkurenci a vytrvale si na ni stěžovali. Například roku 1562 byli Židé vypovězeni z Nového Jičína nebo v 80. letech ze Šumperka. V Prostějově se roku 1585 Židé z vypovězení vykoupili. Doba se postupně měnila a podobné žádosti později končily spíše neúspěšně. S nástupem Rudolfa II. navíc získali Židé koncem 16. století na svou stranu dvůr a také část šlechty, s kterou je spojovaly obchodní zájmy. Byl uvolňován obchod a částečně i řemesla a byla dosažena větší volnost v samosprávě ghatt. Tím se hospodářský a kulturní život českých a moravských židovských obcí víceméně stabilizoval a bez větších výkyvů se rozvíjel až do vypuknutí třicetileté války.⁴⁷

Velký zlom ve vývoji způsobila třicetiletá válka i v Prostějově a značně se podepsala na stavu města i jeho obyvatel. Vystřídalo se zde několikrát císařské vojsko a Švédové, při čemž každé vojsko žilo na úkor místa, kde se právě nacházelo a představovalo pro města velkou finanční zátěž. K ničení města přispěla i morová epidemie, která zde vypukla v roce 1623. S třicetiletou válkou je spojen také velký úpadek prostějovských cechů. Na něm se podílela i tvrdá rekatolizace Lichtenštejny. Kromě toho, že musela město opustit řada evangelických mistrů, většina cechů přišla o svůj majetek při švédském drancování města a rabování radnice.

Když se nedařilo cechům, židovští obchodníci využili situace a paradoxně se pro ně válečná doba stala dobou jejich velké ekonomické prosperity, při které zcela ovládli obchod s textilem, oděvy a kožešinami. V tuto chvíli se ale stali ještě větším nepřítelem křesťanského obyvatelstva, respektive tamních cechů, které si neváhaly na židovské obchodníky stěžovat u vrchnosti. Tím se mezi oběma stranami rozpoutal dlouholetý spor.⁴⁸

V 17. století v Prostějově tedy nešlo jen o spor dvou náboženství. Tento boj získal spíše ekonomický motiv, během něhož se obě strany snažily prosadit své hospodářské zájmy. Městská rada u vrchnosti obviňovala Židy, že odmítají finančně přispívat na obranu města a vedení války. Od roku 1637 byla židovská obec z rozhodnutí vrchnosti povinna přispívat do městské pokladny šest zlatých ročně. Naopak židovské obci se nelíbilo, že je městskou radou podřizována městské jurisdikci. Ke změně došlo v souvislosti se zavedením nového policejního řádu v roce 1688, který vyjmul Židy a jejich domy z městské jurisdikce a podřídil je přímo plumlovské vrchnosti. Lichtenštejnové se, stejně jako dříve Pernštejnové, snažili napjatou

⁴⁷ Tamtéž, s. 72–75.

⁴⁸ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 136–141.

situaci ve městě mírnit. Vyhnáním Židů z města by přišla o značné příjmy z židovského podnikání.⁴⁹

V 70. letech vyvrcholily dlouholeté spory s křesťanským obyvatelstvem a došlo k protižidovským bouřím, během kterých byly vyrabovány židovské obchody.⁵⁰

V roce 1645 Židé získali výhradní právo dodávat uniformy pro rakouskou armádu a roku 1653 i právo šít šaty. Tímto v podstatě položili základ konfekční výroby oděvů v Prostějově. Za necelých 40 let jim navíc Karel Eusebius udělil svolení dodávat oděvy nejen souvěrcům, ale i venkovskému lidu. V podnikání v této oblasti byli velmi úspěšní.⁵¹

Ve znamení silných rekatolizačních tendencí pak byli roku 1683 v Prostějově veřejně popraveni dva Židé – Löbl Wessel a Perez ben Abram.

Ve druhé polovině 17. století došlo k migraci židovského obyvatelstva. Ta se projevila i v Prostějově. Poprvé byla židovská obec výrazně posílena Židy z Polska po potlačení Chmelnického povstání roku 1648. Podruhé pak v důsledku vyhnání Židů z Vídně v roce 1670 a později roku 1746 ze Slezska.⁵²

1.5 Prostějovské židovské ghetto

Na pozemcích opuštěného augustiniánského kláštera, který augustiniánští mniši opustili za husitských válek zřejmě roku 1423, v dalších letech vyrostla Kněžská ulice, a právě v tomto prostoru se v polovině 15. století usadili Židé, přicházející nejčastěji z nedaleké Olomouce. Výstavbou nových domů a odkupováním domů od křesťanských sousedů se ghetto s rostoucím počtem židovských obyvatel rozšiřovalo.⁵³

Židovské ghetto bylo postupně budováno na dvou lokalitách. Jeho starší část byla vystavěna mezi náměstím a hradbami v prostoru dnešních ulic Hradební, Kostelní, Úprkova, Demelova a Křížkovského. Později bylo rozšířeno do severní části města do prostoru dnešních ulic Školní, Šerhovní a Kramářská. Existence dvou prostorově oddělených částí židovské čtvrti je neobvyklá, ale vzhledem k dalším moravským židovským lokalitám,⁵⁴ ne až tak vzácná.

⁴⁹ Tamtéž, s. 144.

⁵⁰ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 4–5.

⁵¹ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 145.

⁵² KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 4–5.

⁵³ Tamtéž, s. 14–15.

⁵⁴ Podobným případem Lipník nad Bečvou, Ivanovice na Hané či Podivín, viz Tamtéž.

Z této doby pochází nejstarší židovské pohřebiště v Prostějově. Židé byli tehdy pohřbíváni do hradebního příkopu mezi Plumlovskou a Brněnskou bránou. Na konci 90. let 20. století byly navíc objeveny další židovské pohřby také v prostoru bývalé Olomoucké brány. V případech, že chtěli Židé pohřbít své mrtvé uvnitř hradeb, museli městu odevzdat zvláštní poplatek. Dělo se tak ale spíše výjimečně.

Proslulá byla prostějovská hebrejská tiskárna, která byla první a jediná tiskárna svého druhu na Moravě. Isak ben Aron Prostitz,⁵⁵ zvaný Isak Drucker, zde vytiskl počátkem 17. století čtyři knihy. Nejslavnější období prostějovský knihtisk zaznamenal v 16. století.⁵⁶

Kromě ničivých záplav v roce 1610 a zemětřesení roku 1690 město zasáhl tragický požár, který postihl i židovské domy, především v roce 1697. Na malém prostoru se tehdy tísnilo velké množství chatrných domů s množstvím přístavků, ve kterých žil velký počet lidí.⁵⁷ I tak bylo ale prostějovské židovské ghetto oproti jiným stavbám ve městě během všech těchto katastrof, které město postihly v 17. století, poměrně málo zničeno. Jejich počet se v této době v podstatě omezil na stálých 59 domů a docházelo pouze k jejich přestavbám nebo nástavbám.⁵⁸

1.6 Prostějovští Židé – obchodníci

Jen málo prostějovských měšťanů se věnovalo obchodu. Většinu obchodníků tedy tvořilo židovské obyvatelstvo, které velmi úspěšně provozovalo krámky pod radnicí, kde od roku 1869 prodávali své zboží. Jejich obchod se tedy odehrával na rozhraní židovského a křesťanského světa, ale v těsné blízkosti tržiště. Židovské krámky se táhly až ke vchodu do ghetta.

V obchodu s textilem, který Židé ve druhé polovině 17. století ovládli, byli podporováni vrchností, která jim v roce 1677 zprostředkovala dohodu s křesťanskými obchodníky – tzv. *Interlocutum*. Nové císařské nařízení navíc zajišťovalo, že nemohli být Židé vytlačeni

⁵⁵ Isak ben Aron Prostitz se vyučil tisku v Benátkách a se svými dvěma syny za 60 let vytiskl na 200 děl různých oborů. S povolením polského krále Sigmunda Augusta II. pracoval od roku 1569 v Krakově. V letech 1602–1605 ve svém rodném městě Prostějově vydal čtyři knihy, čímž uzavřel slavné období prostějovského knihtisku 16. století. Z Prostějova pocházelo ještě dalších devět židovských tiskařů a sazečů, kteří působili od konce 16. století do počátku 18. století především v Polsku. Viz KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 9. K prostějovskému knihtisku v 19. a 20. století viz DOKOUPILOVÁ, Marie: *Knihtiskaři v Prostějově v druhé polovině 19. a v první polovině 20. století*. In: Střední Morava, č. 19, 2004, s. 27–57; Táž: *Knihtiskárna Jakoba Neumanna v Prostějově (1878–1941)*. In: Židé a Morava. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 3. listopadu 2004. Kroměříž 2005, s. 95–105; Táž: *Prostějovský židovský tiskař 19. století Ignác Rottberger*. In: Židé a Morav. Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 11. listopadu 1998 v Kroměříži. Kroměříž 1999 s. 98–104.

⁵⁶ FIEDLER, Jiří: *c. d.*, s. 137; GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 145–146.

⁵⁷ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 18.

⁵⁸ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 148–149.

z maloobchodu. V zájmu státu totiž bylo, aby byli Židé schopni platit kontribuci. Kromě toho obdrželi monopol na dovoz drahých lněných a vlněných výrobků. Židovští obchodníci také uzavřeli dohodu s kožešníky,⁵⁹ na jejímž základě obchod s luxusními kožešinami zůstal monopolem Židů.⁶⁰

Od druhé poloviny 17. století v Prostějově ale trval spor mezi židovskými obchodníky a cechy – zejména prostějovskými krejčími. Židé se věnovali především vetešnictví.⁶¹ Nakupovali ale rovněž i nové oděvy, které získali za výhodné ceny od venkovských krejčů a chudých tovaryšů nebo cechovních mistrů, kteří se ocitli v nouzi, a obchodovali s nimi. Židovští vetešníci tak velmi úspěšně dokázali svými přijatelnými levnými cenami konkurovat cechovním mistrům, jejichž oděvy byly drahé.

Konkurovali také prostějovským pravovárečným měšťanům ve výrobě kořalky, kterou pro svou kvalitu odebírali venkovští šenkýři. Tu ale zpočátku pálili neoprávněně v ghettu. V roce 1725 jim pak císařský patent umožnil najímat si vrchnostenské palírny. Výsada šenkování vína se v 17. a 18. století však Židů netýkala. Ti měli v ghettu vlastní šenk.

Obecný úpadek cechů podnítil ostrý zásah do privilegovaného postavení řemeslnických cechů. Vydán byl tedy generální cechovní řád z roku 1731 a generální cechovní artikule z roku 1739. V roce 1540 byl pro Moravu vydán tištěný kožešnický řád.

V první polovině 18. století patřilo židovské obyvatelstvo stále k neplnoprávným občanům a jejich možnosti obživy byly striktně omezeny, aby nekonkurovali městským cechům. Později však vrchnost prostějovským Židům povolila provozovat řeznické, pekařské a krejčovské řemeslo.⁶²

1.7 Protižidovské restriktce Karla VI.

Protižidovské státní zásahy na přelomu 17. a 18. století vyvrcholily za císaře Karla VI. Po velkém požáru města v roce 1697 byly sice obě části ghetta poměrně rychle opraveny, ale v důsledku protižidovských opatření úřadů se část prostějovských Židů již v roce 1713 odstěhovala do Libně u Prahy. Další vlna migrace byla reakcí na nový systém, který měl striktně redukovat počet židovských rodin v korunních zemích. Tzv. *translokační reskript* císaře Karla VI. z roku 1726 nařizoval, aby byly odstraněny židovské domy od křesťanských kostelů,

⁵⁹ KÜHNDEL, Jan: *Prostějovští kožešníci*. Prostějov 1939, s. 35–36.

⁶⁰ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 154–155.

⁶¹ Tzn. nákupu a prodeji nošeného šatstva; viz Tamtéž, s. 156.

⁶² Tamtéž, s. 155–156.

případně byly vystavěny oddělovací zdi nebo byla zazděna okna a dveře směřující k chrámům, aby nebyly rušeny bohoslužby a procesí. V souvislosti s tímto dokumentem došlo k zpřísnění praxe pro fungování ghett. Zpřísněná segregace zahrnovala i vyvlastňování majetku Židů mimo určené části. Podle něj byl vypracován plán⁶³ na separaci židovských domů v Prostějově u kostela, za nímž se nacházela jižní část ghetta.⁶⁴ Pro Prostějov se dochovaly dva situační plány zástavby v okolí farního kostela z let 1727–1728. Nejsou však příliš názorné a zdá se, že podobně jako ve většině jiných měst se tato nařízení nedařilo důsledně plnit.⁶⁵

Aby bylo možné udržet nepřekročitelný *numerus clausus*, byl od roku 1726 přirozený přírůstek židovských obyvatel regulován tzv. *familiantským zákonem*. Podle něj získali všichni otcové židovských rodin, kteří jediní měli právo na pobyt v zemi, *inkolát* – občanství v monarchii. Po smrti otce rodiny přešlo číslo inkolátu na nejstaršího syna. Pouze ten se směl oženit a založit rodinu. V jeho důsledku řada přespočetných rodin odešla do Polska nebo do Uher, kde zákon neplatil.⁶⁶

1.8 „Hanácký Jeruzalém“

V době protižidovských zásahů císaře Karla VI. se Prostějov stal vedle Holešova centrem asketického a mesianistického šabatiánského hnutí přívrženců pseudomesiáše Sabbataje Cvi,⁶⁷ které vedl Juda ben Jakob zvaný Löbele z Prostějova. Z důvodu provozování magických praktik mu byla ale činnost na počátku 18. století zakázána, roku 1725 nad ním byla vynesena klatba a musel se vystěhovat do Uher. Početná sabatiánská sekta však působila v prostějovské židovské obci po celé 18. století. Prostějov býval v minulosti střediskem židovské vzdělanosti a talmudského⁶⁸ bádání⁶⁹ a žila zde početná židovská komunita. Od toho je pak odvozován přívlastek *Hanácký Jeruzalém*, který se užívá pro město Prostějov.⁷⁰

⁶³ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Plány separace židovského osídlení na Moravě z let 1727–8*. In: *Židé a Morava*. Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 8. listopadu 1995 v Kroměříži. Kroměříž 1996, s. 54–62.

⁶⁴ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 158–159.

⁶⁵ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 15.

⁶⁶ PĚKNÝ, Tomáš: *c. d.*, s. 95–96.

⁶⁷ Iniciátorem a vůdcem hnutí byl falešný mesiáš Sabbataj Cvi, viz Tamtéž, s. 223.

⁶⁸ Talmud (učení, studium) je autoritativní korpus židovského zákona a tradice. Patří mezi nejvýznamnější a nejrozsáhlejší díla židovského písemnictví. Tóra je věroučným základem judaismu a Židy je považována za „Zákon psaný“. Talmud podle jejich tradice představuje „Zákon ústní“. Viz Tamtéž, s. 180.

⁶⁹ Od 16. do 19. století v Prostějově existovala proslulá ješiva – vyšší náboženské učiliště, na němž působili učení rabíni a talmudští vzdělanci, viz KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 12.

⁷⁰ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 161; KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 6.

1.9 První slezská válka a Marie Terezie

Prostějov ležící na císařské silnici mezi Brnem a Olomoucí měl sice dobrou strategickou polohu, zejména co se týkalo obchodu, ale několikrát také přivedla do města vojsko. V 18. století se jednalo hlavně o pruské oddíly, na jejichž obživu muselo město finančně přispívat. Za první slezské války Prusové 6. ledna 1742 obsadili město a okupovali jej celkem tři měsíce. Na přelomu března a dubna 1742 na město dolehly také pruské rekvizice. Ty se však netýkaly místní židovské obce a obyvatel ghetta. Teprve 31. března 1742, kdy bylo ve městě soustředěno pět praporů pěchoty a dvě setniny pruských granátníků, se ani prostějovští Židé nevyhnuli vojenským kvartýrům.⁷¹

Marie Terezie se v souvislosti s válkou s Prusy a údajně také pod vlivem některých dalších okolností pruské okupace Prahy na konci léta 1744 rozhodla pro vypovězení Židů ze země. Podle lakonického ediktu měli všichni Židé zemi opustit do konce června 1745. Byli obviněni ze „zemské zrady“. Čeští a Moravští Židé měli se severními sousedy tradičně dobré a rozsáhlé obchodní styky. V napjaté chvíli, jako již tradičně, vzrostla protižidovská nálada a Židé byli označováni za spojence nepřítele, k čemuž přispěl i fakt, že židovské ghetto nebylo v prvních dnech bombardování Prahy přímo zasaženo zápalnou střelou. Kvůli komplikovaným křesťanským a židovským finančním závazkům a obchodnímu propojení k jejich plánovanému vypovězení nakonec nedošlo. Těžce na ně ale dolehly válečné platy.⁷²

K obdobné situaci došlo i v Prostějově. K protižidovským náladám ve městě přispěly mírné požadavky Prusů vůči Židům. Právě v tom byl totiž spatřován důkaz o židovské pomoci pruské armádě. V roce 1773 se asi 40 židovských rodin z prostějovského ghetta vystěhovalo do Uher a do pruského Slezska.⁷³

Přesto že samotní Prusové opustili Prostějov 9. dubna 1742, vyjma okolních vsí, bez drancování a podpalování, za odcházejícími Prusy vtrhli do města rakouští husaři a desítky sedláků, kteří vyloupili tamní ghetto. Následně pak v noci z 21. na 22. dubna 1742 vtrhli do prostějovského ghetta Trenckovi panduři spolu s ozbrojenými sedláky a vyloupili a zpustošili několik krámků a domů v židovské ulici.⁷⁴

⁷¹ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 167–168.

⁷² PĚKNÝ, Tomáš: *c. d.*, s. 98–102.

⁷³ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 167–170.

⁷⁴ Tamtéž, s. 168.

1.10 Židovští obchodníci v Prostějově během 18. století

Od poloviny 18. století se místní obchodníci podle cechovní praxe bránili usazování cizích obchodníků a tehdy se také vymežil stabilní počet obchodníků ve městě. S přísným omezením počtu křesťanských obchodníků ve městě ale naopak vzrůstal počet židovských obchodníků a počet jejich krámků se zvyšoval.

K roku 1745 všech 45 krámků v Prostějově měli v pronájmu místní Židé. V roce 1774 bylo napočítáno ve městě asi 6 křesťanských obchodů. V židovském ghettu tehdy fungovalo desetkrát více obchodů. Jednalo se o krámkaře, obchodníky se střížním zbožím, s plátnem, s kožešinami, s tyrolským a krátkým zbožím a s kořením. Zvláště v nemilosti byli u křesťanských obchodníků Židé obchodující se železem.⁷⁵

Prostějovští židovští obchodníci své obchodní aktivity podnikali také v nedalekém královském městě Olomouci, kde se účastnili týdenních trhů. Zde se pak kvůli prodávanému zboží dostávali do konfliktů se správou města. Často se jednalo o problémy s nekvalitním a neoznačeným zbožím. Mimo jiné se Židé obchodující s kůžemi v Prostějově dostali do konfliktu, jak s místními, tak olomouckými jircháři. Židovští jircháři v 18. století usilovali o udělení koželužských licencí k provozování tohoto řemesla. Tito obchodníci skupovali kůži po okolí a nakupovali i ve velkém.⁷⁶

Spory mezi místním krejčovským cechem a židovskými krejčímí, kteří spolu s židovskými vetešníky od roku 1677 prodávali na trzích své zboží ve všech okolních i vzdálenějších městech, pokračovaly i po nástupu mladé panovnice Marie Terezie na český trůn. Dokonce do těchto neshod sama zasáhla, když roku 1748 konfirmovala krejčovské cechovní artikule, podle kterých Židé opět ztratili právo prodávat hotové výrobky na cizích trzích. Toto rozhodnutí bylo ale v rozporu s nově prosazovanou hospodářskou politikou, jelikož ve výsledku ochraňovalo hospodářsky strnulé a bezperspektivní cechovní organizace, které podle politiky merkantilismu bránily dostatečnému rozvoji hospodářství. Císařovna, podle Dagmar Roháčkové, patrně nebyla dostatečně informována o ekonomické síle, kterou židovští obchodníci v zemi představovali. Zákaz tedy netrval dlouho a již na počátku 19. století byli židovští obchodníci vítáni na trzích v okolních městech. Dokonce byli tak vážení, že například v Prostějově, když připadly trhy na dny židovských svátků, byly odloženy, aby se jich mohli Židé zúčastnit.

⁷⁵ Tamtéž, s. 170.

⁷⁶ Tamtéž, s. 171–172.

Kolem poloviny 18. století se stávalo součástí řemeslné výroby tzv. fušerství, tedy neoprávněné provozování řemesla, a to i přes veškeré snahy cechů, které se snažily bránit přílivu nových cechovních mistrů. Ti starší ženatí tovaryši, kteří nezískali mistrovské povolení pak často vyráběli své zboží pro židovské obchodníky z prostějovského ghetta.

Již ve 20. a 30. letech 18. století si cech prostějovských tkalců stěžoval na činnost místních Židů. Shromažďovali přízi a zásobovali jí venkovské tkalce v okolí Prostějova, včetně tovaryšů a učňů, kteří pro ně pak zhotovovali tkaniny. Cechy argumentovaly tím, že se jedná o nekvalitní zboží, které zaplavuje trh. Židé z tohoto způsobu výroby navíc neplatili daně, a především poškozovali prostějovské tkalce, kteří zůstávali bez výdělků. Protestovali, že nikdo nemá právo je takto zbavovat obživy a nakupovat hrubé plátno a přízi za účelem lichvy. Současně, vzhledem k dřívějším tvrdým trestům uděleným cechovním mistrům za zásah proti jedné takové zásilce plátna, žádali, aby bylo zmíněné jednání židovských obchodníků pod trestem konfiskace zboží zakázáno. Ve svých stížnostech však byli neúspěšní.

Při další vlně nespokojenosti vůči nekalé konkurenci v roce 1773 byly takovéto stížnosti již úřady odmítány jako neodůvodněné. Postupně se totiž přecházelo k manufakturní výrobě tkanin a úřady tedy svůj odmítavý postoj opíraly o královský dekret, podle kterého bylo od roku 1773 tkalcovství svobodným řemeslem. Všeobecně začaly cechy od poloviny 18. století svou mocí, hospodářskou důležitostí a významem ustupovat. Stát navíc začal dohlížet na finanční aktivity cechů.

Židovské aktivity poškozovaly prostějovské kožešníky také ve druhé polovině 18. století. Kvůli nedostatku práce někteří chudší mistři dokonce jednali v rozporu s tehdejší cechovní ctí a ujali se spravování starých kožešin, což byla práce, kterou vždy prováděli pouze cechovní tovaryši.⁷⁷

Dalšími obyvateli města, kteří byli nespokojeni a rozhodli se si roku 1766 postěžovat na konkurenci prostějovských Židů, byli jircháři a koželuzi. V židovském ghettu totiž tehdy jirchářské řemeslo provozoval Josef Salomon a celkem devět židovských obchodníků obchodovalo s kůžemi. Křesťanští řemeslníci žádali úřady, aby byl Židům zakázán obchod s kůžemi v malém. Při vyšetřování se zjistilo, že všichni Židé, vyjma Josefa Salomona, obchodovali neoprávněně. Židům proto úřady nakonec pohrozily zabavením zboží, v případě, že by tyto své nelegální aktivity neukončili.

⁷⁷ Tamtéž, s. 174–176.

Spor pak pokračoval ještě o tři roky později. Židovští obchodníci totiž prodávali kůže obuvníkům v Prostějově a v okolí a tím údajně škodili zbylým řemeslníkům ve městě. Vzhledem k okolnostem a *komerčnímu patentu* z roku 1764, který povoloval Židům volně obchodovat s tuzemským zbožím, komerční konsens musel stížnost prostějovských jirchářů zamítnout.⁷⁸

1.11 Změna v postavení Židů po josefínských reformách

V době vlády Marie Terezie i prostějovští Židé pocítili břemeno tzv. *toleranční daně* z roku 1748 a stejně tak i nařízení z roku 1762, které přikazovalo mužům označování žlutou páskou na rameni a ženám žlutou stužkou ve vlasech. Patentem z roku 1781 bylo však toto nařízení Josefem II. zrušeno. Postupně císař vydal i další osvobozující nařízení.⁷⁹

Josefínské reformy poskytly židovské náboženské obci určité úlevy. Víme, že v roce 1787 působily v Prostějově dvě židovská bratrstva. Velmi nevýhodná byla stále finanční odpovědnost vůči plumlovské vrchnosti, která za potvrzení rabína, a jen na tři roky, požadovala 50 zlatých. Toto místo tedy zůstávalo delší dobu neobsazeno. V roce 1784 bylo na žádost představitele židovské obce přímo knížetem povoleno přijetí rabína, a přitom odpuštěna taxa.⁸⁰

1.12 Židovské aktivity ve městě v počátcích průmyslového věku

Josefínské reformy také přispěly k uvolnění hospodářského života, což mělo příznivý vliv na rozvoj židovského kapitálu ve městě. Nejprve se začal projevovat v první polovině 19. století v rámci výroby místních suken a bavlněných látek. Vedle cukrovarnické výroby se právě v těchto odvětvích projevil nástup průmyslové revoluce v Prostějově a blízkém okolí. Ekonomický rozvoj do města lákal cizí podnikatele, obchodníky, ale i obyvatelstvo z okolních vesnic. Tito lidé se zapojovali do zdejší textilní výroby.⁸¹

1.12.1 Stavební proměny ghetta

Docházelo k neustálému nárůstu počtu obyvatel. Roku 1793 židovská obec čítala 58 domů, v roce 1813 bylo zaznamenáno 1317 obyvatel. Koncem 30. let 19. století bylo

⁷⁸ Tamtéž, s. 179.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Tamtéž, s. 182.

⁸¹ Tamtéž.

v Prostějově napočítáno 1 742 židovských obyvatel města. Naproti tomu je ve stejnou dobu uváděno 8 552 křesťanských obyvatel.⁸²

S rostoucím počtem obyvatel docházelo také ke stavebním úpravám. Ty se týkaly i židovského ghetta, kde žilo obyvatelstvo ve velmi stísněných podmínkách. Zdejší domy s mnoha přístavky působily velmi neuspořádaně, a hlavně pro město představovaly neustálé nebezpečí požárů a epidemií. Na příkaz krajského úřadu tedy do roku 1850 byly přístavky a chatrné budovy zbourány a k většině domů zde bylo přistavěno další patro.⁸³

Na počátku 19. století se také objevily snahy prodat městské bašty, které byly ve velmi špatném stavu. Zájem o ně projeví místní Židé se záměrem využití pro své obchodní podnikání. Tyto pokusy ale narazily na odpor vrchnosti.

Situace kolem prostějovského zámku však byla odlišná. I tato prostějovská stavba se již delší dobu nacházela ve špatném stavu. Z roku 1793 pocházejí zprávy, že zde bylo židovské vězení. V roce 1817 se pak jednalo o prodeji budovy prostějovského zámku Michaelu Steinschneiderovi, potažmo židovské obci. O zámek ale projevílo zájem i město, které prostory hodlalo využít ke školským účelům. Vrchnost si ale nebyla jistá, zda bude město schopno platit nájem. V letech 1818 až 1841 byl zámek také pronajímán na byty.⁸⁴

1.12.2 Ovládnutí obchodu v Prostějově Židy

Židé se nadále významně podíleli na čilém obchodu města Prostějova, významného střediska obchodu. Někteří se během napoleonských válek zapojili také do výhodného dodávání potravin a proviantu armádě. Jako váleční dodavatelé se dostali ke značným ziskům, které po skončení války mnozí investovali do rozvíjející se tovární výroby. Od počátku 19. století prostějovští Židé čím dál více ovládali prostějovský obchod, postupně si ve 30. letech začali pronajímat sklady a obchody dokonce v křesťanské části města. Zde si také kupovali domy a zakládali průmyslové podniky.⁸⁵

K týdenním trhům v Prostějově bylo roku 1803 židovské obci městem pronajato 49 krámků před radnicí na dobu 30 let za roční nájemné 1 100 zlatých. V následujících letech byla nájemní doba zkrácena obvykle na tři roky. Za účelem obchodu byla ve městě pronajímána

⁸² Tamtéž s. 187–188.

⁸³ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 18.

⁸⁴ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 187–188.

⁸⁵ Tamtéž, s. 193.

i podloubí v Brněnské a Plumlovské bráně, podloubí prostějovské radnice nebo prostory přímo v radnici, kde se skladovala sůl a vlna.

V letech 1792 až 1827 se prostějovští Židé dostali do sporu s prostějovským magistrátem, který nesouhlasil s židovskými krámkami v prostoru před zámekem, za které při týdenních trzích odmítali platit. Odvolávali se na dvorní dekret z roku 1805, který Židům povoloval prodávat na veřejných prostranstvích o týdenních trzích jejich zboží. Krajský soud roku 1823 Židy oficiálně osvobodil od placení poplatků za tyto krámkami.

V roce 1835 pak prostějovští Židé pro nedostačující dosavadní trhy marně žádali o povolení, aby jim byly zřízeny vlastní trhy v ghettu.

Židé dokázali využít výhodné polohy města i k dálkovému obchodu. Vyváželi své zboží, zejména různá plátna a barchety, do Haliče, Ruska a Uher, prostějovská sukna a kazimír do Turecka a Itálie. Naopak z Haliče dováželi plátno, med, vosk, surové kůže, lůj, žíně a konopí, z Uher zase víno a bavlnu.⁸⁶

1.12.3 Prostějovští Židé v Olomouci

Od 17. století prostějovští Židé navštěvovali týdenní trhy také v královských městech, zejména v Olomouci a Jihlavě. V této činnosti však byly dlouhou dobu značně omezováni. Nesměli zde pobývat přes noc a prodávat směli jen to zboží, které si s sebou přinesli. Nemohli jej přivést na vozech. Olomoucká městská rada odmítla jejich žádost o povolení trvalého pobytu. Ani odvolávání Židů na toleranční patent, který jim povoloval vstup do královských měst za účelem provozování své obživy, tedy obchodu, a i možnost přenocovat ve zdejších hostincích. Dokonce krajský úřad nařídil potrestání obyvatel města, kteří by u sebe nechávali prostějovské Židy přespat, což bylo zejména v 90. letech 18. století docela časté a řada olomouckých měšťanů si takto ráda přivydělala.

I po skončení napoleonských válek olomoučtí obchodníci vytrvale pokračovali ve stížnostech na prostějovské Židy. Postupně ale Židé začínali obchodovat v pronajatých boudách a stáncích. Dokonce ve 20. letech 19. století bylo zjištěno asi na 80 Židů, kteří bydleli v 16 domech místních měšťanů. I přesto, že si místní obchodníci stěžovali, že si zde Židé zřizují sklady a dovážejí své zboží do města na vozech, se začala atmosféra ve 30. a 40. letech

⁸⁶ Tamtéž, s. 195.

19. století uvolňovat a v Olomouci přibývalo budek a stánků pronajímaných prostějovskými Židy.⁸⁷

1.12.4 Židovské aktivity v Prostějově a rodící se textilní podnikání

Vzhledem k tomu, jak byli místní židovští obchodníci se tkaninami silní, pro ně již na počátku 19. století patrně pracovala značná část prostějovských tkalců. Přesto, že se na přelomu 19. a 20. století v Prostějově přecházelo od tkaní lnu ke tkaní bavlny, která zaručovala větší výdělky, první textilní tovární podnik zde vznikl ve vlnářské výrobě. Roku 1801 obdržel koncesi k tovární výrobě tkalcovský mistr a měšťan František Plotz, který již dříve vyráběl sukna a kazimír a současně zaměstnával několik tisíc lidí na venkově předením vlny. Za svého společníka přijal prostějovského židovského rychtáře a armádního dodavatele Veitha Ehrenstamma,⁸⁸ který o rok později získal tovární oprávnění a zanedlouho vlastnil čtyři pětiny z celkového kapitálu. Ten získal právě z vojenských dodávek. Tímto založil první manufakturní výrobu jemného sukna a kašmíru ve městě. Ve svém závodě vybaveném moderními dovezenými stroji zaměstnal na tisíc dělníků. Další rozvoj podniku však komplikoval například zákaz vlastnictví pozemkového majetku pro Židy.

Synové Veitha Erhrenstamma, kteří továrnu zdělili, pak v době cholery, která ve městě propukla na podzim 1831, zajišťovali humanitární pomoc chudému obyvatelstvu kraje tím, že je zapojili do práce v jejich továrně. Když se Ehrenstammové snažili v roce 1832 koupit domy na předměstí sousedící s jejich továrnou s úmyslem rozšířit továrnu, byla jim tato žádost magistrátem zamítnuta, protože zde prý chtěli ubytovat Židy z ghetta. S ohledem na přínos továrny městu, myšleno například zaměstnávání dělníkům z nejhudších vrstev, se vrchnostenský úřad postavil za bratry Ehrenstammy, postoj prostějovského občanstva byl označen za protižidovský fanatismus a prodání domů bylo doporučeno. Podnik se ale tehdy ocitl v úpadku a roku 1833 došlo ke konkurzu firmy, který se táhl až do roku 1856.⁸⁹

Ve druhé čtvrtině 19. století se židovští podnikatelé stali tvůrci prostějovského soukenického a bavlnářského průmyslu. V roce 1839 Hermann Zweig, jeden z židovských

⁸⁷ Tamtéž, s. 193–194.

⁸⁸ Jeho otec, obchodník s textilem, Salomon Jakob ha-Levy se v roce 1752 usadil v Prostějově a 1787 přijal rodové jméno Ehrenstamm. Veith převzal podnik v roce 1790 a dovedl jej k nebývalé prosperitě. Viz KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 12. Osobě a aktivitám Veitha Ehrenstamma se více věnuje příspěvek, viz DOKOUPILOVÁ, Marie: *Feith Ehrenstamm a jeho dědictví v Prostějově. (1763–15. 10. 1827)*. In: *Židé a Morava*. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 14. listopadu 2007. Kroměříž 2007, s. 33–60.

⁸⁹ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 200–202.

obchodníků, kteří organizovali bavlnářskou výrobu v Prostějově a v okolí nákladnickým způsobem, požádal o jednoduché tovární oprávnění k výrobě bavlněného zboží. Po vyřešení komplikací s prokázáním vlastnictví továrního podniku mu bylo přes odpor prostějovského cechu povolení v roce 1840 uděleno. Kapitálově nejsilnější podnikatel v té době v Prostějově, Bernard Back, pak navázal na význam Ehrenstammova podniku a roku 1841 obdržel z gubernia jednoduché tovární oprávnění k provozu tkalcovství v bývalé Ehrenstammově továrně. Úspěšně vyřízena byla také žádost židovského familianta Leopolda Spitzera. Bariéry dané tehdejšími nařízeními se nepodařilo židovským familiantům z Boskovic Benjamina a Nathana Löwů, kteří ve 40. letech usilovali o zřízení mechanické přádelny česané příze v bývalé soukenické valše, kterou v Mostkovicích zakoupili.⁹⁰

Postupem času však velký židovský kapitál v Prostějově ztratil zájem na této výrobě v čele s podnikem Bernarda Becka, který se z výroby stáhnul v roce 1852. I ve druhé polovině 19. století zde přetrvávala výroba bavlněných tkanin na ručních stavech pro menší židovské podnikatele, tedy formou nákladnického systému, a velký průmysl se v Prostějově realizoval až v rámci konfekční oděvní výroby.

Židé se angažovali i v dalších odvětvích. V roce 1843 dříve zmíněný židovský familiant a privilegovaný obchodník s vlněným zbožím ve Vídni Bernard Back získal jednoduché tovární oprávnění k výrobě cukru a sirupu z cukrové řepy. Cukrovar, který byl zřízen v továrních prostorách odkoupených po Ehrenstammovi, však fungoval pouze krátce. Ve stejném roce, jako se Back zřekl továrního oprávnění k tkalcovství, rovněž ukončil i výrobu řepného cukru.⁹¹

1.13 Proměny židovského ghetta během 19. století

V čele prostějovského židovského města v 19. století stáli židovští starší s rabínem, sídlícím v obecním židovském domě u synagogy, a se dvěma rychtáři, představiteli policejní moci. Po tom josefínském reformy uvolnily i početní růst židovských obcí zápasilo místní židovské město s nedostatkem místa. K roku 1804 bylo v Prostějově zaznamenáno 1704 osob židovského vyznání, kteří tvořili přibližně 25 % obyvatel města. Na malém prostoru židovského ghetta, soustředěného ve dvou částech, se v roce 1834 tísnilo 1742 osob v 58 domech s množstvím přístavků. Průměrně na každý židovský dům připadalo 30 osob.⁹²

⁹⁰ Tamtéž, s. 201–204; KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 6.

⁹¹ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 204–205.

⁹² Zatímco v křesťanských částech města připadalo průměrně 11 osob na jeden (zpravidla větší) dům, viz KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 18.

Řada majetných Židů se tedy pomalu začala stěhovat mimo rámeček ghetta. Mezi těmito lidmi byl i majitel soukenické manufaktury Veith Ehrenstamm, který bydlel v bytě v prostorách prostějovského zámku, který byl stále v rukou knížecí vrchnosti. Snahy o zakoupení křesťanských domů sousedících s ghettem však stále narážely na tuhý odpor křesťanského obyvatelstva. Spor týkající se snah Žida Koppela Deutsche o zakoupení křesťanského právozářného domu a dalších tří domů tentokrát židovskou obcí, a který byl veden až ke dvornímu úřadu ve Vídni, nakonec skončil až u císaře. Dekretem dvorské kanceláře v roce 1811 pak byla Židům a židovské obci koupě křesťanských domů zakázána úplně.⁹³

Zásadním urbanistickým zásahem se stalo zbourání hradeb ve druhé polovině 19. století. To mělo za následek mimo jiné likvidaci Staré synagogy a pěti domů v linii bývalé hradby. V této severovýchodní části ghetta lze identifikovat určitý „duchovní“ okrsek, v němž byly soustředěny synagogy a školy.⁹⁴

1.14 Revoluční léta 1848–1849

Atmosféra jara 1848 se nesla i v Prostějově, tehdy pátém největším městě na Moravě, ve znamení vlastenectví, úsilí o národní a sociální práva a oslav udělení konstituce. Svě vlastenectví prostějovští měšťané projevíli mimo jiné založením Národní gardy⁹⁵, „jejíž povinností jest konstituční práva trůnu a lidu chrániti ku zachování poslušnosti před zákonem, k udržení a navrácení pokoje a pořádku přispěti.“⁹⁶ Revoluční rok 1848 také způsobil pád všech dosavadních omezení Židů, kteří získali občanská práva.⁹⁷ Bratrské soužití národů však roku 1848 akceptovali především studenti a část inteligence. Zvláště obchodníci, živnostníci a sedláci s rovnými právy pro Židy nesouhlasili a vyvolávali protižidovské bouře.⁹⁸ V českých zemích se situace na různých místech lišila. V Mladé Boleslavi, Kolíně nebo Boskovicích měli mít Židé v národní gardě rovnocenné postavení. V Prostějově a ve Velkém Meziříčí byly naopak nuceni založit vlastní jednotky národní gardy.⁹⁹ V Prostějově tedy vznikly národní gardy dvě, křesťanská a židovská, a panovalo mezi nimi napětí, které přecházelo až do náboženské nesnášenlivosti.¹⁰⁰

⁹³ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov I.*, s. 207–209.

⁹⁴ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 18–20.

⁹⁵ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov II.*, s. 49.

⁹⁶ Tamtéž., s. 8.

⁹⁷ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 6.

⁹⁸ Ve Vídni, Praze, Prešpurku, Pešti a jinde, viz PĚKNÝ, Tomáš: *c. d.*, s. 122.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov II.*, s. 8.

Dne 3. srpna 1849 vojsko s národní gardou obsadilo židovskou čtvrť. Židé dodávali košutovskému vojsku šatstvo. Jeden z obchodníků byl zatčen a za bouřlivých okolností vsazen do věznice. Kvůli silným projevům odporu, ale nakonec musel zplnomocněný představitel gardy vyhovět přání lidu. Národní garda pak musela 22. srpna složit zbraně.

Patenty¹⁰¹ z let 1848 a 1849 umožnily Židům opustit ghetto a libovolně si vybrat své bydliště. Na přelomu století vnitřní migrace nabyla na intenzitě a v ghettu zůstaly už pouze chudé vrstvy obyvatelstva.¹⁰²

Změna právního postavení Židů v českých zemích vyvolala potřebu nové reformy správy židovských obcí. Brzy po revoluci roku 1848 židovské obce dostaly plnou autonomii a pokud splňovaly určité podmínky, mohly se stát dokonce samosprávnými obcemi politickými, k čemuž došlo i v Prostějově.¹⁰³ Od roku 1849 zde existovala samostatná politická židovská obec, ze které se v roce 1884 oddělila obec náboženská, a zrušena byla dne 1. ledna 1920.¹⁰⁴

Od josefínských reforem do revolučních let byla správa města v rukou magistrátu, na který dohlíželo plumlovské panství. Magistrát sídlil v budově původní radnice, a kromě správních otázek měl nad obyvatelstvem také soudní pravomoc. Nicméně 7. září 1848 bylo zrušeno patrimoniální zřízení a po vydání tzv. provizorního obecního zákona v březnu 1849 se začala zavádět obecní samospráva. Řízení města tehdy převzal obecní výbor v čele se starostou (purkmistr). Fakticky byl uveden v platnost až v souvislosti s obecními volbami, které proběhly v roce 1850. V letech 1850–1868 patřil Prostějov do politického okresu Olomouc, což se ale změnilo roku 1868, kdy se sám stal okresním městem a sídlem okresního hejtmánství.¹⁰⁵

¹⁰¹ Zásadní změny v právním postavení Židů spočívaly v přiznání svobody pohybu a usídlení (4. 4. 1849), možnosti se svobodně ženit a vdávat (4. 5. 1849). Umožněn jim byl také přístup do veřejných úřadů, byl zrušen familiantský zákon, numerus clausus pro venkovské Židy, inkolát, ghetta a toleranční daň. Židovské svobody pak byly po porážce revoluce a návratu k absolutistické vládě v Evropě zpochybňovány a omezovány. Státní občanství, politická a občanská rovnost před zákonem jim byla přiznána až v rámci souboru ústavních zákonů přijatých během roku 1867. Viz PĚKNÝ, Tomáš: *c. d.*, s. 124–125.

¹⁰² GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov II.*, s. 49.

¹⁰³ PĚKNÝ, Tomáš: *c. d.*, s. 126.

¹⁰⁴ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 6.

¹⁰⁵ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov II.*, s. 10.

1.15 Prostějov v 50. a 60. letech 19. století

50. léta 19. století byla v oblasti veřejného a politického života poznamenána všeobecným úpadkem, vyvolaným vládní politikou. S nástupem neoabsolutismu se Prostějov fakticky vrátil do předrevolučního období, kdy ve městě vládla němčina.¹⁰⁶

Od 60. let 19. století byl pro dějiny města charakteristický česko-německý zápas, který se promítl, jak do roviny ekonomické, tak kulturní a zejména politické. Volby do obecního výboru i zemského sněmu totiž narušily jinak poměrně klidnou atmosféru veřejného života a aktivizovaly širší vrstvy obyvatel. Hned první zemské volby po obnovení ústavnosti v březnu roku 1861 proběhly ve znamení ostré národnostní konfrontace. V obecních volbách v roce 1861 zvítězila německá strana. Průběh a výsledky voleb v roce 1864 pak ukázaly početní slabost, ale i politickou labilitu, nedostatek vůle a rozhodnosti české strany, pro kterou volby skončily opět neúspěšně. V důsledku shody okolností a chyb ve vedení německé strany v obecních volbách 1867 vyvinula národní strana větší agitační aktivitu a v těchto volbách zaznamenala překvapivý úspěch. Starostou města se stal poprvé Čech.

Během těchto politických událostí veřejný život v Prostějově zasáhl prusko-rakouský válečný konflikt v roce 1866. Město bylo opět těžce postiženo zásobovací povinností. V tomto období řada obyvatel uprchla do blízkých lesů a na Drahanstvo. Následně v srpnu ve městě vypukla cholera. Prostějov utrpěl pruskou invazí z celého okolí nejvíce.¹⁰⁷

1.16 Od tkalcovské výroby k oděvnímu průmyslu

Téměř celé 19. století dominovalo v Prostějově tkalcovství. Ve 20. letech se prosadila rozptýlená manufaktura, která se ale ve 30. letech proměnila v nákladnický systém. V roce 1848 pak byl výrazně oslaben vliv cechu. Během hospodářského vývoje v 50. a 60. letech v Prostějově vzniklo několik tkalcovských firem,¹⁰⁸ které postupně přecházely na zpracování výnosnější bavlny. Prostějovskou výrobu ale těžce postihly důsledky občanské války v USA, které vyvrcholily v roce 1863 úplným zastavením práce kvůli vyčerpání zásob vlny. V 60. letech navíc řada tkalců pocítila dopad epidemie cholery ve městě a prohloubila se jejich závislost na židovských podnikatelích.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 11.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 12–14.

¹⁰⁸ Jako Elkar Back, Albert Jacques Mayer, Edmund Horák, Herman Altar, David Bill aj., viz GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov II.*, s. 20.

Hospodářský růst po roce 1866 ukončil rok 1873, kdy propukla hospodářská krize. Ukázalo se, že jediným východiskem z nastalé situace vyznačující se zvýšenou zahraniční konkurencí a záplavou levného zboží je modernizace tkalcovství. Prostějov si ale záměrně udržoval tradiční ruční způsob produkce a modernizaci výroby se vyhýbal. V 70. letech proto počet tkalců ve městě prudce klesl a kolem roku 1880 toto odvětví v Prostějově definitivně ztratilo své dosavadní vedoucí postavení.¹⁰⁹

Během hospodářského vývoje města v tomto období také postupně dochází k proměně Prostějova v jedno ze silných středisek živnostenského hnutí¹¹⁰ na Moravě. Nový živnostenský řád v roce 1859 zrušil cechy a nahradil je živnostenskými společenstvy. Ta ale kvůli nedůvěře malovýrobců v nové opatření vznikala ve větší míře zejména až po novele zákona z roku 1883. Proces tedy započal v 80. letech 19. století a vyvrcholil před první světovou válkou.¹¹¹

1.16.1 Mandl a Ehrenstamm

Oděvní výroba v Prostějově navázala na cechovní malovýroby. Oděvní průmysl byl však spojen zejména s výrobní a obchodní aktivitou místních židovských obyvatel. Roku 1843 Mayer Mandl založil obchod s oděvy. Místo dosavadního přešívání starých oděvů vyráběl nové, které vyvážel i do Haliče, Uher, Rumunska. Výroba postupně rostla a podnik si získal dobrou pověst. V 50. letech Mandl od vlády získal zakázku na dodání armádních uniforem.¹¹² Roku 1858 pak s bratrem Ignácem Mandlem v prostorách opuštěné Ehrenstammově továrně založili první tovární velkovýrobu oděvů na evropském kontinentě.¹¹³ Firma se orientovala na výrobu pánských, chlapeckých a dětských oděvů. Modernizací a zaučováním vlastního dorostu a kvalifikovaných specialistů v záučních dílnách se jim podařilo rychle vybudovat produktivní oděvní průmysl,¹¹⁴ který stál na domácké práci krejčích. Firma v průběhu 70. a 80. let založila řadu poboček¹¹⁵ a Prostějov získal světovou proslulost,¹¹⁶ za kterou vděčí zejména právě podnikavosti místních Židů.¹¹⁷ Po překonání hospodářské krize z počátku 70. let, během které sice některé firmy zanikly, ale současně vznikla řada nových. Do roku 1890 bylo v Prostějově

¹⁰⁹ Tamtéž., s. 20–21.

¹¹⁰ K tématu také viz DOKOUPILOVÁ, Marie: *Židovští živnostníci v Prostějově v letech 1896–1919*. In: Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově. Prostějov 2006, s. 54–63.

¹¹¹ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov II.*, s. 24.

¹¹² Tamtéž., s. 20–21.

¹¹³ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 6.

¹¹⁴ Za měsíc dokázal vyprodukovat 5–10 000 kompletních oděvů, viz GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov II.*, s. 21.

¹¹⁵ Například v Boskovicích, ve Vídni a Moskvě a zásobovala také Blízký východ, Balkán a velkou část Ruska, viz Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 6.

založeno celkem 18 továren. Prostějov se koncem 19. století podílel na celkovém objemu konfekční výroby v rakousko-uherské říši asi jednou třetinou.¹¹⁸

1.17 Na přelomu 19. a 20. století

Základní rysy hospodářského charakteru města ze 70. a 80. let 19. století byly dále rozšiřovány a prohlubovány až do první světové války. Moderní průmyslový charakter Prostějova byl velkým dílem místních Židů, kteří vlastnili na 170 kapitálově nejsilnějších závodů, více než tři čtvrtiny konfekční výroby a ovládali také klíčové obory ve sféře obchodu minimálně až do poloviny 70. let 19. století.

V roce 1910 v Prostějově působilo 48 větších výrobců konfekce, přičemž hegemonii v této oblasti si udržovali židovští podnikatelé a český kapitál se prosazoval jen minimálně. Prostřednictvím vazeb na vídeňské firmy svých souvěrců, ale i dalších se kromě uspokojování trhu říše orientovali zejména na export.¹¹⁹

V průběhu 20. let 20. století zanikly některé menší oděvní podniky. Naopak do popředí se dostala firma Gustava Sborowitze, která od roku 1928 zavedla po americkém vzoru dělbu práce a modernizovala svou výrobu zavedením pásové výroby. Před druhou světovou válkou měla tato firma po celém světě na 108 obchodních zastoupení.¹²⁰

Kdysi kvetoucí prostějovské tkalcovství od dob svého vrcholu v roce 1870 výrazně upadalo. Jedním z důvodů byla jistě nechuť židovských podnikatelů modernizovat výrobu.¹²¹

1.17.1 Politické souvislosti

Rozvoj průmyslu ve městě vedl ke koncentraci obyvatelstva vyvolával tlak na modernizaci dalších oblastí a také bytovou výstavbu. Hospodářský rozvoj města byl tedy doprovázen čilým stavebním ruchem. K stavebním úpravám a modernizaci města ale přispěla až česká správa města.¹²²

Židovské obyvatelstvo bylo oporou německví, dokonce od 80. let 19. století vedlo německou stranu. V rámci své politiky však byli Židé v celku lhostejní vůči nutnosti vytvořit

¹¹⁸ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov II.*, s. 21.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 23,37.

¹²⁰ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 8.

¹²¹ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov II.*, s. 37.

¹²² Tamtéž, s. 39–43.

pro dělnictvo odpovídající životní zázemí spojené s budováním města, které nakonec připadlo české správě, jenž se zasloužila o moderní stavební podobu Prostějova.¹²³

Hygienická situace v židovském městě byla velmi kritická. Chyběly tu záchody i zařízení na vývoz fekálií a veškerý odpad tedy ústil do stok ústících ve strouze. S ohledem na zdravotní poměry ve městě, na rostoucí zástavbu a stoupající počet obyvatel bylo třeba situaci radikálně řešit. K prvním pokusům o nápravu stavu ale došlo právě až za české správy na konci 90. let 19. století.¹²⁴

Politický souboj o město pokračoval během 70. a 80. let 19. století opakovaným vítězstvím německé strany. Vedly ovšem k vítězství národní strany ve volbách 1892.¹²⁵ Politické napětí a česko-německé boje ale toto vítězství neukončilo. Nacionální zápas dozníval ještě v prvních letech 20. století. Z bojů o správu města se ale přesunul spíše do sféry školství.

Nacionální rozpora následně vystřídalily politické spory mezi mladočechy a staročechy, mezi měšťanským táborem a dělnickými stranami, mezi pokrokově smýšlejícími a konzervativci, mezi reprezentanty velkého kapitálu a středních vrstev. Prostějov patřil v desetiletích před první světovou válkou k městům, ve kterých se již tehdy rozvinul široké stranické spektrum. V místních politických subjektech přitom působili ambiciózní a schopní členové, kteří se často angažovali i mimo lokální politické poměry. Atmosféra tamního politického a veřejného života tedy byla často neklidná a plná polemických střetů, afér a intrik. V tomto názorově nejednotném ovzduší se pak někteří čelní představitelé města, jako Karel Vojáček nebo MUDr. Ondřej Příkryl, snažili na prahu 20. století udržet a pozvednout Prostějov, největší moravské město spravované Čechy.¹²⁶

1.17.2 Účast Židů na společenském, politickém a kulturním životě města

V období na přelomu století se Židé v Prostějově zapojili do společenského, politického a kulturního života. Důkazem toho jsou především jména významných osobností umění a kultury,¹²⁷ řada nadací a spolků. Značné renomé získal do roku 1903 Židovský tělocvičný spolek, který byl v roce 1919 přejmenován na sportovní klub *Makabi Prostějov*,¹²⁸ s oddíly

¹²³ Tamtéž., s. 23,37.

¹²⁴ Tamtéž, s. 25.

¹²⁵ Tamtéž, s. 26–27.

¹²⁶ Tamtéž, s. 39–43.

¹²⁷ Dále viz KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 10.

¹²⁸ Podrobněji se tomuto tématu věnuje Marie Dokoupilová ve svém příspěvku, viz DOKOUPILOVÁ, Marie: *Židovský sportovní klub Makabi v Prostějově*. In: *Střední Morava*, č. 4, 1997, s. 95–98.

kopané, gymnastiky, tenisu, stolního tenisu a jiných.¹²⁹ V době rozmachu spolkového života města zde v letech 1885–1921 působil také židovský německý bruslařský klub *Eislaufclub in Prossnitz*, který zřejmě své aktivity podnikal v zámecké zahradě na prvním městském kluzišti, které roku 1889 zřídil místní Sokol.¹³⁰

1.17.3 Rostoucí nenávisť vůči Židům

Židé se od počátku emancipace, která vyvrcholila koncem 40. a pak koncem 60. let 19. století, přikláněli k německé kultuře a jazyku a s českým národem, jeho jazykem a kulturou se ve větší míře sblížili až po roce 1867. V souvislosti s rostoucím národnostním napětím v českých zemích po roce 1848 se Židé ocitli mezi zneprátelenými stranami a čím dál častěji se stávali terčem agresivních útoků, zejména od 60. let. V této době začal být antisemitismus či antijudaismus stálým a nijak zvlášť zastíraným prostředkem politického boje. Právě konec 19. století a počátek 20. století je antisemitismus v politickém životě velmi viditelný a účinný. Roku 1882 byly v Německu zvoleny do parlamentu politické strany s protižidovským programem. Doba na přelomu století se obecně nesla ve znamení Dreyfusovy aféry, hilsneriády, pogromů a protižidovských bouří.¹³¹ Nesnášenlivost vůči židovskému obyvatelstvu v této době rostla i v Prostějově a projevila se v násilnostech proti Židům dne 1. května 1890. Při posledních výtržnostech na jaře 1917 byly rabovány a rozbíjeny židovské obchody.¹³² Podrobněji se této problematice věnuji ve druhé kapitole předkládané práce.

1.18 Válka, nacisté, transporty

Nacistická ideologie v letech druhé světové války přinesla konec staleté přítomnosti židovských obyvatel v Prostějově. Podobně jako v dalších městech byly ve znamení tzv. konečného řešení židovské otázky zahájeny transporty Židů a jejich následná likvidace v koncentračních táborech. Během června a července roku 1942 bylo ve čtyřech transportech z Prostějova a jeho okolí odvečeno na 1600 občanů židovského vyznání. Přes Olomouc byli dopravováni do sběrného tábora v Terezíně a odtud pak do vyhlazovacích táborů na východě. Se zahraničními armádami se vrátilo pouze 18 mužů. V rámci poválečných snah byla v roce 1945 obnovena židovská náboženská obec, ovšem v důsledku značného úbytku jejích členů,

¹²⁹ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 8.

¹³⁰ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov II.*, s. 36.

¹³¹ PĚKNÝ, Tomáš: *c. d.*, s. 127–133.

¹³² KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997, s. 6–7.

zejména kvůli emigraci do Izraele v roce 1948, se obec roku 1960 stala synagogálním sborem a od roku 1966 se stala součástí Židovské náboženské obce Brno.¹³³

1.18.1 Osud prostějovského židovského města

Několik domů ghetta i mimo něj bylo zcela zničeno na jaře roku 1945 pumovými útoky při náletech. Obecně se technický stav domů zde stále zhoršoval, vlivem zanedbané údržby. Asanace v této řadové zástavbě pak způsoboval defacto dominový efekt. Do 70. let bylo z důvodu nebezpečí sesutí zbouráno asi 15 domů a do pádu komunismu v roce 1989 dalších asi 45 domů. Zcela zlikvidována byla severní čtvrť ghetta ve Školní ulici, aby byla pohledově odkryta a opravena zachovalá část městských hradeb.¹³⁴

¹³³ Tamtéž, s. 8.

¹³⁴ Tamtéž, s. 24.

2 Projevy antisemitismu v regionálním tisku Prostějova v počátcích Protektorátu

Prostějovské Hlasy z Hané jsou regionálním periodikem, který vycházel v letech 1882–1945. Hlasy z Hané jsou politickým a národohospodářským listem, a jako takové se výrazně angažovaly v boji o český ráz Prostějova. Staročeská národní strana v Prostějově, která do roku 1890 stála v čele českého politického života města, v roce 1882 založila Český politický spolek a současně začala vydávat Hlasy z Hané.¹³⁵ Noviny byly založeny roku 1882 za účelem podpory českých ideálů a posílení národní hrdosti. Prostějovský lékař, spisovatel a politik, Ondřej Příkryl, k této příležitosti uvádí: „*List místní nahradíme listem širého kraje – za Prostějovské noviny založíme Hlasy z Hané!*“¹³⁶ Do roku 1881 zde byly totiž vydávány *Prostějovské noviny*.¹³⁷ Ty navázaly na první prostějovské české noviny *Občan*, spjaté se jménem Josefa Vrly, který začal jmenovaný tisk vydávat v roce 1870. Zaujímal v nich kritický postoj vůči německé obecní správě. Zřejmě z toho důvodu musel noviny převést roku 1872 do Brna. Teprve dne 30. května 1875 na *Občana* navázaly *Prostějovské noviny*, které se udržely do roku 1881. Nová politická situace v 80. letech iniciovala založení *Hlasů z Hané*, které se měly stát tiskovým prostředkem Českého politického spolku staročeské národní strany.¹³⁸ Kromě tohoto periodika byl v Prostějově tištěn časopis sociálně demokratické strany *Hlas lidu*, měsíčník *Vzájemnost*, určený pro potřeby křesťanského socialismu a pro dělnický lid vycházel *Duch času*. Od 26. listopadu 1882 vycházelo také vlivný týdeník *Deutsch Stimmen* německého politického spolku *Deutsch-politischer Vereinu*, který zanikl 23. září 1933.¹³⁹

2.1 Politické souvislosti na celostátní úrovni

Již v době první světové války se české země staly kolem roku 1916 útočištěm mnoha haličských Židů, kteří ze strachu prchali z území Haliče, již roku 1915 připadla rakouskému mocnářství a byla výrazně postižena boji na východní frontě.¹⁴⁰ Nový stát – samostatná Československá republika – pak Židům jako jediný v Evropě umožnil přihlásit se k židovské národnosti v rámci sčítání lidu, aniž by přitom museli dokazovat znalost jednoho z židovských

¹³⁵ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov II.*, s. 27–45.

¹³⁶ PŘÍKRYL, Ondřej: *c. d.*, s. 268.

¹³⁷ DOBEŠOVÁ, Blanka: *c. d.*, s. 18.

¹³⁸ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov II.*, s. 29.

¹³⁹ Tamtéž., s. 30.

¹⁴⁰ NOVÁK, Tomáš: *c. d.*, s. 46.

jazyků nebo být členy židovské náboženské obce.¹⁴¹ Nelehká situace obyvatel vyhladovělých válkou a obecným nedostatkem na počátku první republiky se však projevila i v narůstajících antisemitských tendencích. V rámci protizidovských bouří byly rabovány a drancovány židovské obchody, ale i továrny. Neklidnou a nepřátelskou situaci se snažila uklidnit *Národní rada židovská*. Svou roli také sehrál vzrůstající český nacionalismus, který svou nenávist k německému obyvatelstvu spojoval s židovskou menšinou. Počáteční antisemitské nepokoje se ale dařilo poměrně překonat.

Židé se zatím snažili udržet alespoň částečný politický vliv na dění v nové republice, například založením *Židovské strany Československa* a *Svazu Čechů židů v ČSR*. Kromě toho se na našem území ve 20. a 30 letech konalo několik světových sionistických kongresů. Situace židovského obyvatelstva v prvorepublikovém Československu byla tedy poměrně stabilní. Meziválečné Československo bylo převážně až do Mnichova 1938 mezi státy střední Evropy ostrůvkem naděje pro židovské obyvatelstvo.

Situace se zhoršila vlivem dopadu celosvětové hospodářské krize ve 30. letech, která poznamenala zejména pohraničí státu, ve kterém docházelo k postupné politické radikalizaci a vzniku fašistických organizací, jež k prosazení svých cílů používaly právě antisemitismus.¹⁴² Po nástupu Hitlera k moci v Německu roku 1933 se pak Československá republika stala útočištěm také mnoha německých židovských rodin. Ty, které se usadily v pohraničních oblastech státu – Sudetech, se však nemilosrdnému osudu vyhnuly jen na krátko. Po odstoupení území těchto Sudet Německu, v důsledku podpisu Mnichovské dohody v roce 1938, byli i zde Židé vystaveni vůbec nejhoršímu pogromu, který zasáhl celé území Německé říše i anektovaného Rakouska. Ostatní českoslovenští Židé se mezitím museli potýkat s problematickým postavením v rámci tzv. druhé republiky,¹⁴³ která nadřadila pojmy, jako jsou národ a nacionalismus, nad všechny ostatní ideové základy druhé republiky.

K velkému zlomu došlo zejména po 15., respektive 16. březnu 1939, kdy byla okleštěná republika vojensky obsazena a z výnosu Adolfa Hitlera prohlášena za *Protektorát Čechy a Morava*. V tomto období začaly pod německým vlivem silné perzekuce židovského obyvatelstva. Již v prvních dnech Protektorátu požádala advokátní komora o zákaz výkonu povolání advokacie Židům.

¹⁴¹ ČAPKOVÁ, Kateřina: *c.d.*, s. 27.

¹⁴² ČERMÁKOVÁ, Radka: *c.d.*, s. 9–20.

¹⁴³ NOVÁK, Tomáš: *c.d.*, s. 46–49.

Židovské represe vyvrcholily v červnu 1939, kdy začaly být vydávány první zákony vycházející z Norimberských rasových zákonů. Těmi byli židovští obyvatelé Protektorátu definitivně vyřazeni z veřejného života, navíc jim byl zakázán výkon mnoha povolání. Záhy po zákazu výkonu advokátní činnosti byl vydán obdobný zákaz pro židovské lékaře, veterináře, vědce a řadu dalších. Mimo to byl Židům také významně omezen kulturní život a zakázán vstup do mnoha městských částí, lesů a parků. Další nařízení se kupila a byla dále zpříšňována v následujících letech existence Protektorátu.¹⁴⁴

Město Prostějov patřilo již před okupací k nejdůležitějším střediskům českých fašistů. Ti se i zde sjednotili pod skupinu tzv. *Vlajku*. Jejich společným rysem s nacisty byl antisemitismus, podmíněný v poměrech tohoto regionu i sociální nevraživostí. V noci na 15. června 1939 se skupinka českých fašistů v Prostějově pokusila zapálit zdejší Velkou synagogu. Požárem by ale ohrozili celé město. Plán tedy ztroskotal a budovu převzalo do své správy město. Nacistické orgány postupem času nakonec zakázaly i organizaci českých fašistů – *Vlajku*.¹⁴⁵

2.2 Politické souvislosti na regionální úrovni

V 70. až 90. letech probíhal v Prostějově intenzivní spor o správu města. Předáci národní strany se poučili z dob pro české politiky neúspěšných voleb, které končily vítězstvím německé strany, a provedli základní rekonstrukci volebního výboru, v jehož čele stanul Josef Wait a Ondřej Příkryl, který se „*jako jednatel stal hybnou silou postupu a tvůrcem taktiky*.“¹⁴⁶ K hlavním bodům patřilo vyhlášení uplatňování hesla „Svůj k svému“, které znamenalo bojkot německých a židovských obchodů českým obyvatelstvem. Tímto nátlakem se snažili německé voliče přinutit k neúčasti na volbách. Ti pak v důsledku ono tlaku byli spíše ochotni zvolit volební absenci než ztratit české zákazníky. Nutným předpokladem však byla dobrá organizace, jednota a spolupráce s venkovem. Velkou organizátorskou roli sehrály právě Hlasy z Hané. Veřejně kritizovaly jedince porušující taktiku a otiskovaly agitační materiál, který paralyzoval protiakce německé strany.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 49–50.

¹⁴⁵ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov: dějiny města. II.* Prostějov 2000, s. 108.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 27.

Výraznou roli noviny sehrály na sklonku 80. let v souvislosti s vyvrcholením zápasu o správu Prostějova. V této chvíli také změnilo politický kurz a přešlo do rukou místních mladočechů.

30 let trvající zápas o město byl defacto ukončen dne 29. října 1892, kdy se konstituoval nový český obecní výbor v čele se starostou Karlem Vojáčkem. Tehdy byl německý nacionalismus vystřídán jeho českou obdobou a plně se otevřela cesta k všestrannému uplatnění českého měšťanstva.¹⁴⁷

Agitační charakter Hlasů z Hané lze sledovat v době volebního období, kdy se například dne 29. června 1890 objevil článek: „*Občané, Vaším heslem v den volební tedy budiž Karel Vojáček, za heslem tím jděte přes všechny výstrahy a hrozby nepřátel, za heslem tím půjdete vítězně pravdě vstříc a odměna Vás nemine!*“.¹⁴⁸ Ondřej Příkryl si ve své publikaci pokládá otázku, zda „*budou Hlasy z Hané skřivánkem, který ohlásí a pozdraví východ prostějovského slunéčka*“.¹⁴⁹

V citovaných ukázkách je mimo jiné patrná také pronárodní orientace tohoto periodika. Vydavatelský spolek ho sám popisuje jako list, který vždy sloužil národní myšlence a snažil se podporovat snahy směřující pro dobro a sjednocení všech vrstev našeho národa. „*Za dobu téměř šest desítek let své existence vybojovaly ne jeden národní boj a přispěly k národnímu, hospodářskému, sociálnímu a kulturnímu povznesení města a kraje a setrvaly ve svém národním poslání i za dob nejtěžších. Také dnes, kdy národ náš po posledních událostech se našel a schází se do jednoho houfu, budou Hlasy z Hané sloužit věrně a oddaně myšlence národní v rámci jediného hnutí Národního souručenství.*“¹⁵⁰ S tím také souvisí příspěvek vydavatelského spolku ke dni 8. dubna 1939, kdy „*naše „Hlasy z Hané“ stávají se listem Národního souručenství*“.¹⁵¹ Dne 29. dubna pak spolek vyhláší, že byl „*týdeník Hlasy z Hané zařazen mezi listy Národního souručenství*“.¹⁵²

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 27–30.

¹⁴⁸ Voličové! Hlasy z Hané, 9, 29. 6. 1890, 9, č. 26, s. 1.

¹⁴⁹ PŘÍKRYL, Ondřej: *c. d.*, s. 22.

¹⁵⁰ Hlasy z Hané. Hlasy z Hané, 57, 1. 4. 1939, č. 13, s. 4.

¹⁵¹ Tisk Národního souručenství. Hlasy z Hané, 57, 8. 4. 1939, č. 14, s. 4–5.

¹⁵² List Národního souručenství. Hlasy z Hané, 57, 29. 4. 1939, č. 17, s. 3.

2.3 Projevy antisemitismu v periodiku Hlasy z Hané

Prostějovský list Hlasy z Hané sloužil národní věci, což se výrazně odrazilo i v antisemitské povaze tohoto periodika. Jako příklad lze uvést článek s titulkem *Odstranění mezinárodních židovských vlivů je národní povinností*. Autor v něm Židy označuje za „nepřátele všeho národního, zvláště všeho českého. Český člověk byl pro ně čímsi méněcenným. Dívali se na něj jako na svého poddaného, který jim musel sloužit často za bídný groš. Opovrhovali národním cítěním a často se českým lidem pro toto jejich cítění vysmívali. Proti národnímu uvědomění podporovali marxismus a komunismus, poněvadž tyto směry nejlépe hoví jejich beznárodnosti. Židovský kapitál ovládal a ještě ovládá vše. Bránil a všemi nevybranými prostředky potíral české podnikání.“ Čeští podnikatelé a živnostníci tak měli podle znění článku velmi ztíženou situaci své obživy. Článek také Židy označuje za nositele germanizace a obviňuje je z omezování a potírání rodícího se národního uvědomění českého lidu v českých zemích z pozice služebníků Vídně. Snažili se tedy všemožně bránit rozvoji českého podnikání. Podobně se snažili ovládnout i to německé, vždy za pomoci zednářství, jakožto dobře skrývaného prostředku k dosažení židovských cílů a mezinárodní židovské moci. Autor textu vychází mimo jiné ze zkušenosti prostějovských obyvatel města s židovským obyvatelstvem, jejichž velká část měla být taktéž členy zednářské lože, působící střídavě v Prostějově a v Olomouci.

Vliv židovství a zednářské lože dle novin také zásadně narušil poměry na prostějovské radnici v letech 1935 a 1936, kdy zde byly provedeny ostré útoky na tehdejšího národního starostu. Ten již znovu do funkce zvolen nebyl. „Dnes celý český národ prohlédl komedii, jaká se s nimi hrála po celých dvacet roků, kam byl těmito cizími a zednářskými živly zaveden. Proto dnes staví se rozhodně proti židovství a zednářství a volá po odstranění všech mezinárodních vlivů z českého života.“¹⁵³ V rámci veřejného života má všude v českých zemích dojít k uplatnění českého člověka, který není zatížen zmíněnými zjevy.¹⁵⁴

Ke dni 23. března 1939 Hlasy z Hané informují prostějovské občany o tom, že „vláda vzala se souhlasem na vědomí opatření Advokátní komory v Praze o zastavení činnosti neárijských advokátů...Řeší se také otázka zákazu výkonu lékařské praxe lékařů – neárijců. Gremium pražského obchodnictva zprostito všech funkcí osoby neárijského původu. Obilní

¹⁵³ Těmito vlivy jsou myšleny všechny vlivy židovské a zednářské, viz. *Odstranění mezinárodních židovských vlivů je národní povinností*. Hlasy z Hané, 57, 1. 4. 1939, č. 13, s. 2.

¹⁵⁴ Tamtéž.

*společnost odňala výkupní oprávnění všem nearijským komisioňářům a nakupovačům. Členové předsednictva a správní rady nearijského původu vzdali se funkcí. Neúměrná moc židů bude postupně omezena ve všech oborech veřejného života a židovský vliv odstraněn.*¹⁵⁵

Již 21. března byly při příležitosti konání výročního trhu zaznamenány případy, kdy se za výklady obchodů objevily nápisy *Arijský obchod* nebo *Židovský obchod*. V některých kavárnách a restauracích bylo možné vidět nápisy *Návštěva židů nežádoucí* a podobně.¹⁵⁶ V témže čísle novin byli obyvatelé upozorněni na nařízení vrchního zemského rady a Gestapa, kteří doporučili majitelům, aby své arijské obchody a podniky označovali.¹⁵⁷ Ve 12. čísle periodika ke dni 25. března se objevilo toto prohlášení firmy Albert Mayer: „*Aby občanstvu bylo jasno, prohlašujeme tímto, že jak majitel, tak všichni dělníci a zřizenci firmy Albert Mayer továrna na dámské klobouky a sklad kancelářských strojů v Prostějově, jsou původu arijského. P. T. zákazníci prosíme, aby důvěru, kterou firmě po léta prokazovali i nadále v neztenčené míře zachovali. V dokonalé úctě Alois Novotný, Alois Janisch, vedoucí firmy.*“¹⁵⁸

Ke dni 1. dubna ve sloupci *Židovská otázka* vydavatelský spolek listu informuje občany města, že národohospodářská komise vyzvala vládu k vydání nařízení, které by na celém území Protektorátu zakázalo veškeré převody majetku nearijců. Do 1. dubna má být sepsán židovský majetek na území Protektorátu Čech a Moravy.¹⁵⁹ List *Hlasy z Hané* z 8. dubna zmiňují nařízení, podle kterého nesmí být prodán ani koupen židovský majetek.¹⁶⁰ Později prostějovské periodikum oznamuje, že „*do židovských podniků budou dosazeni vládní komisaři, aby židovský majetek nebyl vyvezen za hranice. Komisaři budou mít právo dispozice s takovými podniky.*“¹⁶¹ Podle nařízení z 20. března 1939 nesměli být do židovských podniků dosazováni komisaři nebo správci a kupovat či darovat tyto podniky. Následně podle nařízení české vlády o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi měla být realizována tzv. arizace. Z obavy, že by židovský majetek padl do rukou Čechů, bylo toto nařízení okupační správou pozastaveno. Dne 24. března vláda zakázala převod židovského majetku a koncem tohoto měsíce byla zakázána i koupě a disponování s židovským majetkem. Nařízení o židovském majetku, které zakazovalo Židům a židovským podnikům svobodně nakládat s vlastním majetkem, a kterým byl postaven pod nucenou správu, říšský protektor vydal až 21. června 1939. Velmi široká definice

¹⁵⁵ *Odstraňování židů z veřejného života*. *Hlasy z Hané*, 57, 25. 3. 1939, č. 12, s. 3.

¹⁵⁶ *Výroční trh v Prostějově*. *Hlasy z Hané*, 57, 25. 3. 1939, č. 12, s. 4.

¹⁵⁷ *Označujte své obchody*. *Hlasy z Hané*, 57, 25. 3. 1939, č. 12, s. 4.

¹⁵⁸ *Prohlášení!*. *Hlasy z Hané*, 57, 25. 3. 1939, č. 12, s. 5.

¹⁵⁹ *Židovská otázka*. *Hlasy z Hané*, 57, 1. 4. 1939, č. 13, s. 1.

¹⁶⁰ *Jednou větou*. *Hlasy z Hané*, 57, 8. 4. 1939, č. 14, s. 4.

¹⁶¹ *Před dosazením komisařů do židovských majetků*. *Hlasy z Hané*, 57, 29. 4. 1939, č. 17, s. 3.

židovského majetku a židovského podniku umožňovala okupačním úřadům prostřednictvím arizace germanizovat velkou část českých podniků.¹⁶² V Prostějově, často označovaném jako *moravský Jeruzalém*, žila mimořádně početná židovská komunita, která měla ve městě rozsáhlou ekonomickou sílu. Prostějovská židovská obec byla jednou z největších na Moravě a v roce 1930 se zde k židovské národnosti hlásilo 740 osob, k židovskému náboženství pak 1442 obyvatel. Tamní židovští věřící ale mluvili převážně německy a již dříve se někteří hlásili k německé národnosti, naproti tomu vlastní německé obyvatelstvo nebylo ve městě příliš početné. A tak se právě židovské obyvatelstvo stalo obětí rozsáhlých a hrůzných útoků nacistického režimu. Vyhlazovací politika nacistů vůči židovské menšině zde představovala mimořádně silný prostředek ke germanizaci Prostějova. V rámci tzv. arizace tamního mimořádně úspěšného, zejména oděvního průmyslu mohlo dojít k proniknutí silného německého kapitálu do zdejší ekonomiky.¹⁶³

Důvodem projevů nenávisti vůči Židům je podle znění textu s titulkem „*Sklízí, co zaseli*“, taktéž z prostějovského listu, jejich vlastní počínání. Obranou proti těmto protižidovským náladám byl Židům do nedávna argument spojený se snahou o rasovou politiku. Židé mezi sebou udržují blízké vztahy a jsou schopni se značně vzájemně podporovat. Jejich všeobecné uplatnění a následný úspěch není až tak způsobený jejich obchodním talentem, ale spíše podporou a posilou od jejich bohatých souvěrců. „*V tom tkví také úspěch židovského podnikání.*“ Žid neměl problém se získáním úvěru, byl naproti českému obchodníkovi a podnikateli schopen konkurence a měl za sebou židovský kapitál. „*Zdaž tato vzájemná podpora židů na úkor jiných není mazanou rasistickou politikou?*“ I do Prostějova přišla řada Židů „*bůh ví odkud bez haléře, začali vlastně z ničeho, ale vydatně podpořeni svými souvěrci, kteří si je často zvali k usazení, stávali se během několika let boháči. Žid žida nikdy neopustí. V tomto směru neškodilo by českým podnikatelům, aby se od židů trochu naučili.*“ A tedy již zmíněný postup proti židům je pouze obranou proti rasové politice, kterou pěstují Židé a vyvolávají ji s cílem získat moc a nadvládu. České obyvatelstvo tím také brání národní, kulturní a hospodářská práva českého národa. „*V tomto smyslu musí také býti vyřešena celá židovská otázka v Čechách a na Moravě, nemá-li těžce zkoušený český lid utrpěti dalších nedozírných škod.*“¹⁶⁴

¹⁶² ČERNOHLÁVEK, Roman: *c. d.*, s. 20.

¹⁶³ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov II.*, s. 113–114.

¹⁶⁴ *Sklízí, co zaseli*. Hlasy z Hané, 57, 15. 4. 1939, č. 15, s. 2.

Hlasy z Hané uvádí, že členy prostějovského městského zastupitelstva byli i dva představitelé spojené strany židovské. Došlo ale ke změně poměrů a všichni zástupci židovské strany obdrželi na dobu neurčitou dovolenou. A tak i tamní zastupitelský městský sbor byl zbaven židů. Zastupitelstvo ovšem vyhovělo žádosti zmocněnce židovské strany, dr. Sonnenmarka, aby zástupci této strany nebyli zváni na schůzi městských zastupitelských sborů a nebyli za ně přijímáni náhradníci.¹⁶⁵

Hlasy z Hané mimo jiné zmiňují i teorii o arijské rase, jakožto nejlepších lidech.¹⁶⁶ Pár vět je také věnováno aféře s Židem Leopoldem Hilsnerem, obviněným z vraždy Anežky Hružové: „*Před 40 lety zavraždil Leopold Hilsner se svými židovskými pomocníky Marii Klímovou a Anežku Hružovou z Polné...byly provedeny způsobem vražd rituálních, vzbudily velký rozruch ve světě. Židé se bránili obvinění, že je mezi nimi skupina, která tyto vraždy provádí. Zastáncem židů stal se tehdy prof. T. Masaryk...Hilsner byl usvědčen a odsouzen k trestu smrti, který mu byl císařem změněn v doživotní žalář.*“¹⁶⁷

V prostějovském listu je v mnou sledovaném období celkem ve dvou článcích zdůrazňována vina Židů týkající se revolučních změn v Rusku. „*Ve všech revolučních hnutích ruských hráli vždy úlohu židé. Jejich cílem jest také konečná záhuba národního Ruska.*“ Podle slov autora novinového sloupku Židé v Rusku rozdmýchávali revoluci, a dokonce ji další Židé ze zahraničí finančně podporovali. List Hlasy z Hané uvádí i konkrétní částky, jako například 270 000 liber od rakouských židů. I když byla revoluce roku 1905 poražena, Židé i ruští svobodní zednáři, kteří jsou označováni jako jejich *pomahači*, měli připravovat další akce, které nakonec v roce 1917 zničily národní Rusko a byl nastolen bolševismus, jenž vedli přejmenovaní Židé. Tímto dokázali svou nenávist k nacionalismu a slovanství „*a vyřadili tak největší slovanský stát z osudového rozhodování v Evropě.*“¹⁶⁸

V dalším textu je upozorněno na Deník spisovatele, ve kterém ruský spisovatel Dostojevskij předvídal osud Ruska slovy: „*Internacionála učinila opatření, aby židovská revoluce začala v Rusku...Židé zahubí Rusko a budou státi v čele anarchie. Neboť žid a jeho Kagal – toť spiknutí proti ruskému národu. Přijde strašná, obrovská a živelná revoluce, která otřese všemi státy světa a změní jeho tvářnost. Padne sto milionů lidských hlav, bude celý svět*

¹⁶⁵ Židé v prostějovské samosprávě. Hlasy z Hané, 57, 22. 4. 1939, č. 16, s. 4.

¹⁶⁶ O jsou Ariji. Hlasy z Hané, 57, 15. 4. 1939, č. 15, s. 2.

¹⁶⁷ Před 40 lety. Hlasy z Hané, 57, 18. 3. 1939, č. 11, s. 5.

¹⁶⁸ Židé zničili národní Rusko. Hlasy z Hané, 57, 22. 4. 1939, č. 16, s. 3.

zaplaven řekami krve...“ . Židé zničili národní a slovanské Rusko, ochránce všech slovanských kmenů a v touze po světové nadvládě připravovali zkázu i dalších zemí.¹⁶⁹

¹⁶⁹ *Židé v ruské revoluci. Hlasy z Hané, 57, 29. 4. 1939, č. 17, s. 2.*

Závěr

Prostějov, moravské město situované v úrodném kraji Haná na spojnici dvou nejvýznamnějších bodů Moravy, Brna a Olomouce, se jakožto poddanské město stalo domovem části židovského obyvatelstva žijícího v prostoru českých zemí. Původně ojedinelé osídlení Prostějova se vlivem mnoha okolností viditelně rozrostlo v silnou moravskou židovskou komunitu, která svou přítomností významně ovlivnila celkový charakter města. Prvotním impulzem pro příchodu většího počtu Židů do Prostějova bylo královské nařízení z roku 1445, na jehož základě bylo židovské obyvatelstvo vyhnáno z moravských královských měst. Se souhlasem vrchnosti plumlovského panství, jehož byl Prostějov součástí, se zde usadila část Židů přecházejících většinou z nedalekého královské města Olomouce. Rozrůstající se židovská komunita se začala usazovat při hradbách města na opuštěných pozemcích augustiniánského kláštera a postupně z této části města zcela vytlačila křesťanské obyvatelstvo.

Židovský živel přispěl k růstu hospodářského ruchu ve městě, přičemž obživa židovského obyvatelstva stála na jejich obchodních aktivitách a lichvě. Aktivně se zapojovali do těchto oblastí života místních lidí, přičemž nerespektovali monopoly utvářejících se cechů. Potíže činili zejména soukeníkům, později i kožišníkům, krejčím nebo tkalcům. Křesťanské řemeslníky nová konkurence velmi znepokojovala a brzy se začali ozývat se svými stížnostmi na příslušných místech. Obyvatelstvo židovského ghetta se stalo kulturně i nábožensky uzavřenou komunitou města, která dokázala využít svých bohatých obchodních vztahů a výhodně uplatnit svůj kapitál.

V práci jsem se snažila také reflektovat, jak se lišily poměry, ve kterých žilo v Prostějově židovské obyvatelstvo, vlivem politiky jednotlivých šlechtických rodů vlastnících město a spravujících plumlovské panství. Židovské ghetto bylo ve městě budováno v době pánů z Kravař, kteří svolili k jejich usazení v Prostějově. Židé však za povolení k životu zde přispívali značnou finanční i naturální částkou do pokladnice města. Od roku 1490 převzali panství Pernštejnové. V tomto období byli Židé i přes protesty měšťanů nadále tolerováni, ovšem židovská daň za to nebyla malá. Stejně jako Lichtenštejnové, kteří zadlužené panství odkoupili na sklonku 16. století, se snažili spory mezi křesťanskými řemeslníky a židovskými podnikateli mírnit.

Během 17. století do života prostějovských obyvatel zasáhla třicetiletá válka a různé živelní katastrofy. Válka však dolehla spíše na celkový stav města. Židům se naopak podařilo

ze vzniklé situace profitovat a postupně ovládnout tamní obchod s textiliemi. V 70. letech 17. století vyvrcholily zdejší spory s křesťanským obyvatelstvem v protižidovské bouři.

Během 17. a 18. století došlo k vlně migrace, v jejímž důsledku bylo prostějovské ghetto posíleno Židy z Polska, Vídně a Slezska. Na počátku 18. století bylo židovské obyvatelstvo omezeno restrikcemi Karla VI., které regulovaly počet židovských rodin v zemi a zpříšňovaly jejich segregaci. Za císařovny Marie Terezie bylo dokonce ze země téměř zcela vyhnáno. Od tohoto plánu však nakonec panovnice upustila. Pocítili však tíhu toleranční daně. Jisté uvolnění poměrů nastalo až za vlády Josefa II., který svými reformami mimo jiné zrušil povinnost nosit žluté terčíky a jiná židovská označení.

Velkým zlomem nejen pro prostějovské Židy byly revoluční roky 1848 a 1849, kdy město přestali spravovat Lichtenštejnové, ale obecní samospráva. Především však tato část obyvatelstva získala v důsledku patentů z let 1848 a 1849 možnost opustit ghetto a bydlet ve městě i mimo něj. V této době také vznikla v Prostějově samostatná politická židovská obec. Postupně oslabované cechovní organizace byly nakonec roku 1859 vydáním Živnostenského řádu zcela zrušeny a nahrazeny živnostenskými společenstvy. V Prostějově se pak od druhé poloviny 19. století rozvíjelo živnostenské hnutí, jedno z nejsilnějších na Moravě. Židé tehdy stáli také u zrodu textilní výroby v Prostějově, kde židovský kapitál významně převyšoval ten český. Židé v tomto odvětví i díky svým kontaktům ve velkém expandovali zboží po celém světě. Z Prostějova se postupně stalo jedno z center oděvního průmyslu, které se asi jednou třetinou podílelo na textilní výrobě uvnitř říše.

Od 60. let 19. století se v Prostějově projevoval česko-německý zápas, který byl patrný zejména v politické sféře života. Židé se v důsledku josefínských reforem stali velkou podporou německého tábora. V tehdejší společnosti tedy koncem 19. století a na počátku 20. století výrazně vzrostly projevy antisemitismu, který se stal prostředkem k dosažení politických a jiných cílů řady politiků, zejména právě v době národnostních zápasů o správu města.

V souvislosti s těmito politickými událostmi v Prostějově vzniklo periodikum české národní strany, která po předchozích letech neúspěchů začala podnikat větší aktivity, mezi jinými i agitační činnost. V práci jsem sledovala projevy antisemitismu v prostějovských novinách Hlasy z Hané vycházejících mezi léty 1882–1945. Zaměřila jsem se na čísla periodika z roku 1939, konkrétně ta, která vycházela asi měsíc a půl po vyhlášení Protektorátu Čech a Moravy 15. března 1939. Během výzkumu jsem narážela na všemožné titulky týkající se zdejší židovské komunity, ale i Židů obecně. I zde byl propagován tradiční narativ Žida, který

nese vinu za nejrůznější pohromy ve světě, jakou byla ruská revoluce, nebo dokonce škodí tamnímu křesťanskému obyvatelstvu, brání v podnikání, obchodu, a podobně. Tedy Žida, který v touze po moci a celosvětové nadvládě páchá ohromné zlo, přitom sám se k práci nemá, případně si ji nechává ulehčovat pomocí souvěrců. Články takovéto povahy tedy střídaly i takové, které reagovaly na nevyřešenou židovskou otázku a zdůrazňovaly nutnost „odstraňování židů z veřejného života“¹⁷⁰ či dokonce, že „odstranění mezinárodních židovských vlivů je národní povinností“¹⁷¹ nebo doporučovaly označování arijských obchodů.¹⁷² Rovněž mezi nimi byly texty, které reflektovaly aktuální protižidovská vládní nařízení. Celkově byla v těchto novinách patrná antisemitská a silně pronárodní tendence. Pramen by bylo možné pochopitelně zkoumat ještě podrobněji a věnovat se i dalším číslům prostějovských novin, dle kterých by bylo možné sledovat projevy antisemitismu a reflektovat život Židů a jejich situaci ve městě Prostějov například po celé období Protektorátu nebo naopak v době před německou okupací.

¹⁷⁰ *Odstraňování židů z veřejného života*. Hlasy z Hané, 57, 25. 3. 1939, č. 12, s. 3.

¹⁷¹ *Odstranění mezinárodních židovských vlivů je národní povinností*. Hlasy z Hané, 57, 1. 4. 1939, č. 13, s. 2.

¹⁷² Podrobněji viz *Označujte své obchody*. Hlasy z Hané, 57, 25. 3. 1939, č. 12, s. 4.

Prameny a literatura

Prameny

Hlasy z Hané, 57, 18. 3. 1939, č. 11.

Hlasy z Hané, 57, 25. 3. 1939, č. 12.

Hlasy z Hané, 57, 1. 4. 1939, č. 13.

Hlasy z Hané, 57, 8. 4. 1939, č. 14.

Hlasy z Hané, 57, 15. 4. 1939, č. 15.

Hlasy z Hané, 57, 22. 4. 1939, č. 16.

Hlasy z Hané, 57, 29. 4. 1939, č. 17.

Literatura

Monografie

ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé? – Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*. Praha – Litomyšl 2005.

FIEDLER, Jiří: *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha 1992.

GÍMEŠ, Emil – SOMMER, Karel: *Z dějin oděvního průmyslu na Prostějovsku*. Prostějov 1970.

GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov: dějiny města. I*. Prostějov 2000.

GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov: dějiny města. II*. Prostějov 1999.

JANOUŠEK, Vojtěch: *Prostějovský okres. Dějiny Prostějova*. In: *Vlastivěda moravská, II*. Brno 1938.

KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Prostějov 1997.

KÜHNDEL, Jan: *Prostějovští kožišníci*. Prostějov 1939.

PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2. vydání. Praha 2001.

PŘIKRYL, Ondřej: *Z těžkých dob Prostějova*. 4. díl. Prostějov 1929.

Články

ČERMÁKOVÁ, Radka: *Československá republika – nový stát ve střední Evropě a Židé*. In: *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2002 až červnu 2003. Praha 2003.

DOKOUPILOVÁ, Marie: *Feith Ehrenstamm a jeho dědictví v Prostějově. (1763–15. 10. 1827)*. In: *Židé a Morava*. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 14. listopadu 2007. Kroměříž 2007, s. 33–60.

DOKOUPILOVÁ, Marie: *Literatura a prameny k dějinám židovské obce v Prostějově*. In: *Židé a Morava*. Sborník z konference konané v říjnu 1994 v Kroměříži. Kroměříž 1995, s. 80–85.

DOKOUPILOVÁ, Marie: *Místa pohřbívání Židů v Prostějově do počátku 19. století*. In: *Židé a Morava*. Kroměříž 2000, s. 74–78.

DOKOUPILOVÁ, Marie: *Postup a výsledky arizace v Prostějově*. In: *Židé a Morava XXIV*. Kniha statí ze stejnojmenné konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 8. 11. 2017. Kroměříž 2018 s. 169–220.

DOKOUPILOVÁ, Marie: *Poválečné restituice starého židovského hřbitova v Prostějově*. In: *Střední Morava*, 23, č. 44, 2017, s. 70–79.

DOKOUPILOVÁ, Marie: *Projevy antisemitismu v českých prostějovských novinách Hlasy z Hané (1890)*. In: *Židé a Morava*. Sborník z konference konané 15. listopadu 2000 v muzeu Kroměřížska. Kroměříž 2001, s. 120–140.

DOKOUPILOVÁ, Marie: *Seznam literatury k dějinám Židů v Prostějově*. In: *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově*. Prostějov 2007, s. 97–112.

DOKOUPILOVÁ, Marie: *Zánik druhého židovského hřbitova v Prostějově*. In: *Židé a Morava*. Kroměříž 2009, s. 228–239.

DOKOUPILOVÁ, Marie – JELÍNEK, Tomáš: *Zkáza starého židovského hřbitova v Prostějově*. *Moderní dějiny*, 27, č. 2, 2019, s. 291–312.

DOKOUPILOVÁ, Marie: *Židovské osídlování Prostějova v 16. a 17. století*. In: *Židé a Morava*. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska 13. listopadu 2002. Kroměříž 2003, s. 35–59.

DOKOUPILOVÁ, Marie: *Židovský sportovní klub Makabi v Prostějově*. In: *Střední Morava*, č. 4, 1997, s. 95–98.

DOKOUPILOVÁ, Marie: *Židovští živnostníci v Prostějově v letech 1896–1919*. In: *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově*. Prostějov 2006, s. 54–63.

JANOUSEK, Vojtěch: *Likvidace prostějovských Židů po r. 1939*. In: *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově*, 2. Prostějov 1991.

KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Plány separace židovského osídlení na Moravě z let 1727–8*. In: *Židé a Morava*. Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 8. listopadu 1995 v Kroměříži. Kroměříž 1996, s. 54–62.

KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Přínos židovského obyvatelstva rozvoji města Prostějova*. In: *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy*. Prostějov 1994, s. 110–113.

PETERKA, Miloslav: *Prostějovské ghetto a jeho vzestup – soumrak – zánik*. In: *Židé a Morava*. Kroměříž 1995, s. 67–79.

PETERKA, Miloslav: *Vývoj a soumrak „Hanáckého Jeruzaléma“*. In: *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy*. Prostějov 1994, s. 101–109.

Internetové zdroje

O nás. In: <http://hanackyjeruzalem.cz/o-nas/> [cit. 2. 4. 2023].

Další zdroje

ČERNOHLÁVEK, Roman: *Antisemitská publicistika v období okupace*. Brno 2019

(nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

DOBEŠOVÁ, Blanka: *Kulturní odkaz manželů Vojáčkových městu Prostějovu*. Olomouc 2018

(nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

KUČEROVÁ, Lucie: *Dějiny židovské obce v Prostějově a využití tohoto tématu v pedagogické praxi*. Olomouc 2011 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

NOVÁK, Tomáš: *Poválečné dějiny židovského obyvatelstva a jeho kultury na Táborsku*. Brno

2014 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

ONDROVÁ, Barbora: *Podnikání v prostějovské židovské obci*. Olomouc 2013 (nepublikovaná

bakalářská diplomová práce).